

Selçuklu Hanedanından Bir Bani: Fatma Hatun ve Külliyesi

A Patron from the Seljuk: Fatma Khatun and her Social Complex

Zehra Odabaşı*

Öz

Fatma Hatun, Türkiye Selçuklu sultanlarından II. İzzeddin Keykâvus'un kızıdır. Selçuklu sultanlarından olan II. İzzeddin Keykâvus, Moğol tahakkümü devrinde Türkmenlerle birlikte hem kardeşine hem de Moğollara karşı Selçuklu ülkesinin, hanedan ailesinin ve Anadolu halkının bağımsızlığını korumak için türlü yollar aramış ancak başarılı olamayınca ülkesini terk ederek ailesiyle birlikte önce Bizans'a sonra da Altın Orda Hanlığına sığınmak zorunda kalmıştır. Muhtemelen babasıyla birlikte Konya'dan Kırım'a giden ya da Kırım'da dünyaya gelen Fatma Hatun'un hayatı birçok bilinmeyenle doludur. Buna rağmen onun Türkiye Selçuklu ülkesine döndüğü ve burada hem annesi ve kendisi hem de sütanesi için bir vakıf inşa ettirdiği ortadadır. Selçuklu ülkesinde saltanat kadınlarının kurdukları vakıfların türlerini, konularını, malzemesini, bu eserlerin kitâbe ve süslemelerini belirlemeleri, onların kendilerini nerede ve nasıl hangi araçlarla temsil etmek istediklerini açıkça göstermektedir. Bunun yanında, kadın vakıf kurucuların eserlerini yalnızca toplumun sosyal bir

* Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Assoc. Prof., Selçuk University, Faculty of Letters, Department of History, Konya/TÜRKİYE, zehraodabasi@selcuk.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1890-4289>

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

ihtiyacının karşılanması, mimari ve sanatsal bir değer ya da itibar meşruiyeti olarak değerlendirilmek doğru değildir. Bu vakıflar, kadınlara Selçuklu döneminde atfedilmiş olan toplumsal değerlerin sonraki kuşaklara aktarılması bakımından da çok önemlidir. Dolayısıyla bu vakıf külliye, Fatma Hatun'un vakfettiği gelirlerle 20. yüzyılın başlarına kadar ekonomik işleyişini devam ettirmenin ve bir medeniyetin kültürel devamlılığını sağlamanın yanında Selçuklu hanedan ailesi ile ilgili birçok bilginin ortaya çıkmasına da imkân vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Fatma Hatun, Vakıf, II. İzzeddin Keykâvus, Osmanlı.

Abstract

Fatma Khatun is the daughter of 'Izz al-Dîn Kay Kâvus II, one of the last Seljuk sultans of Türkiye. During the Mongol domination, his father, and Turkmens, searched for various ways to protect the independence of the Seljuk state, the dynasty, and the people against his brother and the Mongols, but when he failed, he had to take refuge with his family first in Byzantium and then in the Golden Horde Khanate. The life of Fatma Hatun, who probably went to Crimea from Konya with her father or was born in Crimea, is full of many unknowns. Nevertheless, it is obvious that she returned to the Seljuk country and had a waqf built there for herself, her mother, and her wet nurse. The fact that the dynastic women in the Seljukid state determined the types, locations, materials, inscriptions, and decorations of the waqfs they established, clearly shows where and how they wanted to represent themselves. It is incorrect to evaluate the works of women waqf founders only as meeting a social need of the society, as an architectural and artistic value or as legitimacy of reputation. These waqfs are very important for transferring the social values of women during the Seljuk period to the next generations. Therefore, this waqf complex not only continued its economic functioning until the beginning of the 20th century with the income donated by Fatma Khatun and ensured the cultural continuity of a civilization, but also enabled the emergence of a lot of information about the Seljukid dynasty.

Keywords: Seljuk, Fatma Khatun, Waqf, 'Izz al-Dîn Kay Kâvus II, Ottoman.

Giriş

Günümüzde “Süt Tekkesi Mescidi” olarak bilinen ve dârü'l-huffâz, mescit ile türbeden oluşan külliye, II. İzzeddin Keykâvus'un kızı Fatma Hatun tarafından annesi, sütannesi ve kendisi için 700 (1301) yılında Konya'da inşa ettirilmiştir¹.

1 Sütannelik Türk İslâm medeniyetinin en eski dönemlerinden itibaren süt emzirmek için alınan

Fatma Hatun bir külliyenin banisi olarak bilinse de hem onun hayat hikâyesi hem de vakfının tarihi gelişimi ve değişimi birçok bilinmeyenle doludur. Türkiye Selçuklu hanedanındaki kadınlar çoğu zaman kayıtlara adlarıyla değil, “Hudâvend, Huand, Selçukî, Sultan” gibi ünvanlarla kaydedilmiştir. Bu durum onların biyografilerinin doğru bir şekilde ortaya konulmasında karşılaşılan zorluklardan biridir. Fatma Hatun’un adı bilinse de, onun da diğer hanedan üyesi kadınlarla karıştırıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı; Türkiye Selçuklu hanedanından olan bir kadının biyografisini gün ışığına çıkarmak ve vakfının Konya şehrine olan çok yönlü katkılarını ortaya koymaktır.

Hanedan kadınlarının inşa ettirdikleri yapıların dağılımına bakıldığında ilk sırayı küçük ölçekli yapılar olan cami, zaviye ya da dârü’l-huffâz gibi vakıf hayrâtın ve buna bağlı türbelerin aldığı görülmektedir. Bu tür vakıfların inşasında şüphesiz, hafız yetiştirmek ve türbede düzenli Kur’ân-ı Kerîm tilâvetiyle vakıf kurucularının kendileri ve aileleri için bağışlanma arzusunu devam ettirmek niyetleri ön plana çıkmaktadır.

1. II. İzzeddin Keykâvus’un Saltanatı ve Ailesi

II. İzzeddin Keykâvus saltanatı döneminde iki kez Bizans’a sığınmak zorunda kalmıştır. Memlük Sultanı Baybars ve Altın Orda Hükümdarı Berke Han ile de ittifak girişimlerinde bulunmuştur². 653 (1256) yılında Moğollara karşı Sultan Hanı yakınlarında mağlup olunca önce Alâiye’ye oradan Lâdik’e gitmiş, sonra da İznik Rum İmparatoru II. Laskaris’e (1254-1258) sığınmıştır³.

Hülâgû Han 657 (1259)’da ülke topraklarını ilk defa ikiye ayırdığında; doğuda IV. Kılıç Arslan; batıda ise II. İzzeddin Keykâvus hükümdar olmuştur⁴. Rükneddin

cariye ya da sütnine, ayrıca şehzadelere bakan kadın anlamında kullanılan bir terimdir, bk. Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-Zemân fi Târihi’l-Ayân*, Yay. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 252; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’l-Tarih*, C X, çev. Abdülkerim Özyayın vd., İstanbul 1987, s. 158. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.) 596/151/134; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Güven Matbaası, Ankara 1971, s. 144-145.

2 İbn Abdü’z-zâhir, *A Critical Edition of an Unknown Source Fort He Life al-Malik al-Zâhir Baibars, with Introduction, Translation and Notes*, C II, haz. Abdul Aziz al-Khowayter, London University PhD Thesis, London 1960, s. 419; Musa b. Muhammed Yuninî, *Dhail Miratu’z-Zamân*, C I, The Dairatu’l-Ma’arif-il-Osmania, Haydarabad 1954, s. 539; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 512.

3 İbn Bibi el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Ca’feri er- Rugadî, *el-Evamirü’l-Ala’iye fi’l- Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name)*, C II, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 150; *Anonim Selçuknâme*, çev. Halil İ. İbrahim Gök-F. Çoşkuner, Ankara 2014, s. 46; Mehmet Suat Bal, “Türkiye Selçukluları, Mısır Memlükleri ve Altın Orda Devleti’nin İlanlılara Karşı Kurduğu İttifak”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, S. 17, Bahar 2005, s. 300.

4 İbn Bibi, *age.*, II, s. 155-156; Aksarayî, Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâb*,

Kılıç Arslan'ın veziri Muineddin Süleyman Pervâne, II. İzzeddin Keykâvus'u tasfiye etmeyi planlarken, İlhanlı elçilerine önce II. İzzeddin Keykâvus'un yanına gitmelerini ve onun Antalya'da Türkmenlerle isyan hazırlığında, ayrıca Memlüklerle de iş birliği içerisinde bulunduğu haberini vermiştir⁵. Hülâgû Han, Alıncak Noyan'a⁶ ve Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a haber göndererek II. İzzeddin Keykâvus'un üzerine gitmelerini istemiştir⁷. Baybars'ın da bu kısa süre zarfında yardım göndermemesi üzerine gemi yoluyla ikinci kez Bizans'a sığınmak için 660 (1262) yılında Antalya'dan ayrıldığında II. İzzeddin Keykâvus bütün eş ve çocuklarını yanına almıştır. Annesi Berdüliye Hatun, eşi, kız kardeşi, çocukları, Kır Hâye ve Kır Kedid adlı Hristiyan dayıları, bazı emîrleri ve maiyetiyle birlikte Antalya'dan İstanbul'a sığınmak zorunda kalmıştır⁸.

Bizans imparatoru, Selçuklu sultanının İstanbul'dayken Memlük Sultanı Baybars ile Altın Orda hükümdarı Berke Han ile elçiler aracılığıyla haberleşmelerine engel olmuştur. Ayrıca, Moğolları Anadolu'dan uzak tutmak için kendisine sığınan Türkiye Selçuklu sultanı ve maiyetine karşı da şiddetle muamele ederek II. İzzeddin Keykâvus'u annesini ve oğulları II. Gıyâseddin Mesud ve Rükneddin Keyümers ile birlikte Enez Kalesi'ne hapsedmiş⁹ ve yakınlarını büyük bir kiliseye toplayarak

çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 45-46; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C II, çev. Ö. Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 573; Baybars el-Mansûri, *Żubdat al-Fikra fi Tarih al-Hijra*, nşr. D. S. Richards, Beyrut 1998, s. 56-57; Anonim *Selçuknâme*, s. 46; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 491; Dimitri Korobeinikov, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 200.

5 İbn Bibî, *age.*, II, s. 158.

6 Mustafa Akkuş-Büşra Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi USAD*, S. 9, Güz 2018, s. 161-163.

7 İbn Bibî, *age.*, II, s. 158-159; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, *Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, C II, haz. Ali Öngül, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 93; Akkuş-Bağcı, *agm.*, s. 161.

8 İbn Bibî, *age.*, II, s. 160; Musa b. Muhammed Yunîni, *age.*, II, s. 161; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 497; Özyaydın, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, C VIII, Kayhan Yayınları, İstanbul 1994, s. 182; Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks 1204-1461*, Brill, Leiden 2016, s. 105 ve a. mlf., "Sultan 'Izz al-Din Kaykâvus II in Byzantium", *Der Doppeladler Byzanz und die Seldschuken in Anatolien vom spätem 11. bis zum 13. Jahrhundert*, Mainz 2014, s. 40-41. Mesud, Geyümers, sonradan Konstantinos Melik olarak adlandırılacak oğlu ve ismi saptanamayan diğer oğlu ile kızının II. İzzeddin Keykâvus ile beraber İstanbul'a geçtiğini zikreder; Faruk Sümer, "Keykâvus II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2022, s. 356.

9 Georges Pachymèrès, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009, s. 47.

hayatları karşılığında Hristiyan olmaya zorlamıştır¹⁰. İşkence altında Hristiyan olanları bırakarak, direnenleri öldürmüştür¹¹. 20 bin kişilik bir ordu ile Bizans topraklarına saldıran Berke Han'ın askerleri, II. İzzeddin Keykâvus'u ve geride kalan devlet adamlarını, kurtarmış ve hanın yanına götürmüştür. İzzeddin Keykâvus, ailesiyle birlikte Kırım'da çok iyi karşılanmış ve bir daha Anadolu'ya dönememiştir¹². Anadolu'dan uzaklarda bir sultan olarak yaklaşık 18 yıl¹³ gurbet hayatı yaşadıkdan sonra 677 (1278-79) yılında Kırım sahilindeki Kefe'de vefat etmiştir¹⁴.

II. İzzeddin Keykâvus'un bilinen iki eşi, muhtemelen yedi oğlu ve üç kızı vardır. Bunlar; II. Gıyâseddin Mesud, Rükneddin Keyümers, Rükneddin Kılıç Arslan, Alaeddin Siyavuş, Feramurz, Bizans'ta kalan iki oğlu ve Hristiyan bir kızı¹⁵, bir de Fatma Hatun ile adı bilinmeyen ve Karamanoğlu Mehmed Bey ile evlenen bir kızıdır¹⁶. II. İzzeddin Keykâvus, Selçuklu ülkesinden Bizans'a giderken

10 Baybars Mansurî, *age.*, s. 93.

11 İbn Bibî, *age.*, II, s. 161; *Anonim Selçuknâme*, s. 222; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s. 773. Baybars Mansurî, *age.*, s. 93; Müneccimbaşı, *Câmîü'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Horasan-İrak, Kırman ve Suriye Selçukluları*, C II, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 107.

12 Berke Han tarafından damadına Kırım'da büyük bir malikâne verilmiştir ve sultan ölünceye kadar burada yaşamıştır. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi, Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 32; Aksarayî, *age.*, s. 57; Musa b. Muhammed Yunîni, *age.*, I, s. 539; Baybars Mansurî, *age.*, s. 168; W. De. Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihinine Ait Metinler*, çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul 1941, s. 259-260;

13 İbn Bibî, (*el-Evâmirü'l-Alâ'ye fi'l-Umûri'l-Alâ'ye*, II, s. 244) II. İzzeddin Keykâvus'un Altın Orda Hanlığına ait bölgelerde 18 yıl kaldığını zikretmiştir. Ancak II. İzzeddin Keykâvus'un 677 (1278-1279) yılında vefat ettiği ve 660 (1262) senesinde İstanbul'a geçtiği düşünülürse İbn Bibî'nin verdiği bilgi İzzeddin'in yaklaşık olarak tüm gurbet yaşamına dair olmalıdır; Zeki Velidi Togan, (*Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, I, İstanbul 1981, s. 269.) II. İzzeddin Keykâvus'un Altın Orda'nın merkezi Saray şehrinde 14 sene yaşadığını vurgulayarak durumu izah etmiştir.

14 Baybars el-Mansûrî, *age.*, s. 167-168; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi târihi'l-beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ*, Nşr. Mahmud Deyyûb, C. II, Beyrut 1417/1997, s. 344; Tiesenhausen, *age.*, s. 259; II. İzzeddin Keykâvus'un Kefe'de yaşayışı *Saltuknâme*'de de yer bulmuştur. Burada sultanın *hauf idiüp doğruca Kefe diyarna Tatar hanı üzerine geliş sığındığı* bilgisi yer alır. Bk. Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltuk-Nâme*, I, haz. Şükrü Haluk Akalın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 186; Sarayı olduğuna dair belge hakkında ayrıca bk. Wilhelm Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s. 162-163.

15 Yalnızca Pachymérés'in eserinde bahsedilen II. İzzeddin Keykâvus'un bu kızı hakkında başka hiçbir bilgi yoktur. II. İzzeddin Keykâvus 1264 yılında Kırım'a giderken bu kızını da Bizans'ta bırakmak zorunda kalmıştır; bk. Pachymérés, *age.*, s. 106.

16 E. de Zambaur, *Manuel de Genealogie et de Chronologie pour l'histoire del'Islam*, Hanovre 1927, s.144; Melek Göksu Erdeğer, III. Alaeddin Keykubad ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2020, s. 41.

iki oğlu Mesud ve Keyümers yanında idi. Yani 660 (1262)'den önce doğmuşlardı. Bizans'ta kalan iki oğlu ise bunların küçükleri idi.

II. İzzeddin Keykâvus, 662 (1264) yılında Berke Hanın yardımı ile esareti sona erip ailesi ile birlikte kurtarıldığında Melik Konstantin¹⁷ ile adı bilinmeyen bir oğlu ve yine adı kaynaklarda geçmeyen bir kızı İstanbul'da kalmıştır¹⁸. II. Keykâvus Kırım'da iken yanında Gıyâseddin Mesud, Rükneddin Keyümers ve Siyavuş adlı oğulları vardır¹⁹. Anlaşıldığına göre II. İzzeddin'in üç kızı vardır. İ. H. Uzunçarşılı sultanın kızlarından biri olan Huand Fatma Hatun'un da İstanbul'da kalan diğer oğulları gibi Hristiyan geleneklerine göre yetiştirildiğini iddia etmektedir²⁰. Hâlbuki Hristiyanlaşan Fatma Hatun değil, II. İzzeddin'in İstanbul'da kalan ve adı bilinmeyen diğer kızı olmalıdır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi Fatma Hatun'un Konya'da annesi ve sütanesi için inşa ettirdiği, vefatından sonra kendisinin de defnedildiği bir türbesi²¹ ile dârü'l-huffâz ve mescitten oluşan bir külliyesi mevcuttur²². Külliyenin vakfiyesinden ve tamir kitabesinden²³ burada II. İzzeddin Keykâvus'un eşi ile kızı Fatma Hatun ve sütanesinin defnedildiği kesin bir şekilde anlaşılmaktadır²⁴.

17 Zambaur Melik Konstantin'in ölümünü 1283-1284 olarak göstermektedir, bk. E. de Zambaur, *age.*, s. 144. Ancak Melik Konstantin, kardeşi II. Mesud'un kızını Melik İshak ile evlendirmek üzere 1307 yılında Biga'ya götürmüştür. Pachymérés, *age.*, s. 73; Melik Konstantin hakkında bu tarihten sonra bilgi edinilememektedir. Fakat Pachymérés (s. 102-104), Melik İshak'ın Katalanlar tarafından ismini vermediği bir kardeşiyle birlikte öldürüldüğünü yazarken, J. Von Hammer (*Osmanlı Tarihi*, C I, çev. Mehmet Ata, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s. 238) aynı esere dayanarak bu ismi Konstantin olarak göstermektedir.

18 İbn Şeddâd, *age.*, s. 33.

19 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 10-11; Yazıcızâde Ali'ye göre II. İzzeddin Keykâvus, Bizans İmparatoru Vasilyus ile anlaşma yaparak Berke Han tarafından kurtarılmıştır. Sultanın oğullarından Gıyâseddin Mesud ile Rükneddin Keyümers ve annesi Berdüliye Hatun Kırım'a giderken yanındadır, Yazıcızâde Ali, *age.*, s. 774.

20 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1998, s. 17.

21 Mescit içerisindeki ahşap bölmede bulunan türbedeki üç sandukanın kitabesi yoktur.

22 VGMA. 596/151/134; Seyit Ali Kahraman, *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009, s. 3.

23 Kitabede: *İşbu mescid-i şerîf derûnundaki türbede defin-i hâk-i utrnâk olan, Âl-i Selçuk'tan Keykâvus ibn-i Keyhusrev haremî ve kerimesi Fatma ve süt valîdelerinin makbere-i münişeleridir, Tarih-i atîk 700, tarih-i imar-ı sene 1325 Rûmî, Ekvâf muhasebhecisi Paşazâde İbrahim Bey ve mütevellisi marîfetiyle tecdiden imar olunmuştur. İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kütabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1997, s. 595.

24 Vakfiyede Fatma Hatun'un Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kızı olduğunu teyit eden ifade: ... *Sultan Huand Fatma Hâtun bint-i es-saidü'ş-şehîd es-sultanî'l-'azâm şehînsâh-ı mu'azzam İzzü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebu'l-Feth Keykâvus bin Keyhusrev* şeklindedir, VGMA. 596/151/134. Buna karşılık Fâtih ve Bayezid dönemi Osmanlı İl Yazıcı defterlerinde *Dâru'l-Huffâz-ı Ferhâniye Fatma Hatun bint-i Sultan*

2. Fatma Hatun'un Hayatı

Vakfiye ve kitabesindeki bilgilere göre Fatma Hatun'un babası II. İzzeddin Keykâvus'tur, ancak annesinin adı bilinmemektedir. Fatma Hatun'un anne ve babasıyla ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Y. Küçükdağ, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşi olarak tarif ettiği Gömeç Hatun'un çocukları arasında II. İzzeddin Keykâvus ve Fatma Hatun'u da saymakta, onları kardeş olarak kabul etmektedir²⁵. Hâlbuki Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre Tokatlı bir hanım olan Gömeç Hatun IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın²⁶, Gürcü Tamara Hatun ise II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşidir²⁷. Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, Tamara'dan başka Konyalı Hristiyan bir Rum papazının kızıyla da evlenmiştir. Bu kızın adı kaynaklarda Berdüliye²⁸ olarak geçmektedir, ihtida etmemiştir ve II. İzzeddin Keykâvus'un da annesidir²⁹. Ayrıca eşi ve çocuklarıyla birlikte Mevlana'nın müridi olduğu anlaşılan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın eşi ve kızı hakkında Mevlâna Celâleddin Rumi'nin büyük oğlu Sultan Veled'in (ö. 1312) de övgü dolu beyitleri vardır. Sultan Veled, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın eşi Gömeç Hatun'u dokuz beyitlik bir kasideyle³⁰, yine kızı Selçuk Hatun'u da 17 beyitlik bir kasideyle

Alâeddin... şeklinde yanlış olarak Sultan Alâeddin Keykubad'a nisbet edilmiş olması önemli bir yanlışlıktır, bk. M. Akif Erdoğan, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XVIII/S. 1, Temmuz 2003, s. 155; Seyit Ali Kahraman, *Karaman Vilâyeti Vakıfları* s. 55.

- 25 Yusuf Küçükdağ, Kemaleddin bin Doğuş'un 640/1242 tarihli vakfiyesinde Gömeç Hatun vakfının bulunduğu yerin işaret edilmiş olmasından yola çıkarak Gömeç Hatun'un 1242 öncesinde sultan eşi olması gerektiği, bu nedenle de II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşi olabileceğini öne sürmüştür. Yusuf Küçükdağ "Konya'da Alâeddin Darü's-şifa'sı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, C IX/S. 9, 1989, s. 351.
- 26 Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 655. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hakimiyet merkezinin Tokat olduğu düşünüldüğünde burada hükümdarlık yaptığı sırada Gömeç Hatun ile evlenmiş olduğu söylenebilir.
- 27 Abû'l-Farac, *age.*, II, s. 537-538; Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 129, 243. İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Notlar İlave Eden: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 199.
- 28 Berdüliye Hatun'un ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1264-1265'e kadar yaşadığı düşünülmektedir, R. Shukurov, *age.*, s. 109.
- 29 İbn Bibi, *age.*, II, s. 27; R. Shukurov, *age.*, s. 107.
- 30 Sultan Veled, Meceddin Muhammed'e *Ey Tercüman! Secde eden kullar gibi Gumaç Hatun'un eşiğine baş koy ve bizim hizmetimizi arz et. Benden ona selam söyle ve sonra hal diliyle şöyle de...* diyerek onu Gömeç Hatun'un huzuruna gönderir, bk. Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, çev. Veyis Değirmençay, Demavend Yayınları, İstanbul 2016, s. 491.

övmüştür³¹. Yine Selçuklu dönemine ait 702 (1303) tarihli Selçuk Hatun'a ait bir satış belgesinde de babasının adı IV. Rükneddin Kılıç Arslan olarak geçmektedir³². Dönemin kaynaklarındaki tüm bu bilgiler Gömeç Hatun'un IV. Kılıç Arslan'ın eşi olduğunu, kızlarının adının da Selçuk Hatun olduğunu ispat etmektedir.

Y. Küçükdağ ayrıca II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşi Gömeç Hatun'un Konya'da günümüze ulaşmamış olan bir külliye yaptırdığını ifade etmektedir. Bu külliyenin içerisinde bir de dârü'l-huffâz bulunmaktadır ki, Küçükdağ, Fatma Hatun'un Gömeç Hatun'un kızı olduğunu ve buraya bazı vakıflar tahsis ettiğinden Ferhûniye olarak tanınan vakfın Fatma Hatun Dârü'l-huffâzı, zâviyesi ve mescidi olduğunu iddia etmektedir³³. Y. Küçükdağ bu iddiasını Fatma Hatun'un 700 (1301) tarihli vakfiyesinde "Sakahâne/Şifâhâne" olarak bilinen mahalledeki evlerinin tamamını annesinin defnedildiği türbeye vakfetmesine dayandırmaktadır³⁴. Hâlbuki vakfiyede geçen yer Şifâhâne Mahallesi değil, Şarabhâne Evi'dir. Konya'da Şifâhâne Mahallesi'ne en erken 16. yüzyıl kayıtlarında rastlanmaktadır³⁵. Dolayısıyla vakfiyeler, kitabeler ve dönemin kaynaklarının verdiği bilgilerin tamamı Fatma Hatun'un babasının II. İzzeddin Keykâvus olduğunu göstermektedir.

Fatma Hatun ile II. İzzeddin Keykâvus'un adı bilinmeyen eşinin Kırım'a kendisiyle birlikte gidip gitmedikleri hakkında hiçbir bilgi yoktur, muhtemelen ailesinden hiç kimse Anadolu'da kalmamıştır. Ayrıca bu hatunun II. Gıyâseddin Mesud'un annesi olduğu ve sultan Antalya'dan ayrıldığında bu oğlunun da yanında gittiği göz önünde bulundurulacak olursa, hatun da II. İzzeddin ile İstanbul'a, oradan da Kırım'a gitmiş ve oğlu II. Mesud ile Konya'ya dönmüş olmalıdır. Çünkü kaynaklar, Mesud'un Kırım'dan ayrılırken ailesi ve maiyetiyle birlikte olduğunu ifade etmektedir.

Fatma Hatun'a gelince, onun doğum tarihi, yeri ve annesinin kim olduğu ile ilgili iki ihtimal söz konusudur. Bu ihtimallerden birine göre; Fatma Hatun, 660 (1262) yılından önce Anadolu'da doğmuş ve annesi II. İzzeddin Keykâvus'un adı bilinmeyen eşi olmalıdır. Eğer sultan ve annesi ile birlikte İstanbul'da bulunmuş ise diğer kız kardeşi Bizans'ta rehin bırakılırken, Fatma Hatun'un Kırım'a gitmesine izin verilmiştir. 678 (1280) yılından sonra da Fatma Hatun Anadolu'ya dönmüştür.

31 Sultan Veled, *age.*, 491-493.

32 M. Zeki Oral, "Sultan Hatun Senedi", *Belleten*, C XIX/S. 75, Temmuz 1955, s. 385-394.

33 Yusuf Küçükdağ, *agm.*, s. 351.

34 VGMA. 596, s. 151, 152.

35 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadime Arşivi, Derfter-i Livâ-i Konya (TKGM.) Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.), 584, vr. 51b.

Diğer bir ihtimale göre-ki bu ihtimal bugüne kadar göz önünde bulundurulmamıştır- Fatma Hatun'un annesi Berke Han'ın kızı Urbay Hatun olmalı ve 662 (1264) yılından sonra Kırım'da doğmuş olmalıdır. II. İzzeddin Keykâvus, Kırım'a geldikten sonra Altın Orda hükümdarı Berke Han'ın kızı Urbay Hatun ile evlenmiştir³⁶. II. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden yani 678 (1280) yılından sonra Urbay Hatun, Anadolu'ya gelmiştir. Urbay Hatun'un sultanın ölümünden sonra kendi memleketinde kalmayı tercih etmektense Anadolu'ya dönmesi muhtemel kızı Fatma Hatun ile ilgili olabilir. Çünkü Urbay Hatun'un üç çocuğu ile birlikte geldiği bilinmektedir. Urbay Hatun Anadolu'ya gelirken yolda karşılaştığı Frenk korsanları hazinesini yağmalamıştır³⁷. Samsun'a oradan da Amasya'ya geçen Urbay Hatun³⁸, Seyfeddin Torumtay'ın eşi Güray³⁹ ya da Gürcü Hatun tarafından misafir edilmiş, Torumtay'ın medreseye bitişik sarayında özenle ağırlandı. Urbay Hatun'u İlhanlılara aracı kılmak isteyen Torumtay, oğlu Sinâneddin Musa'yı kurtarma konusunda Urbay Hatun'dan ricada bulunmuştur. Ricaya cevap veren Urbay Hatun ile Abaka Han'ın görüşmesi neticesinde Abaka Han, Seyfeddin Torumtay'a Memlük yönetimiyle temas kurma izni vermiştir. Hatta bu temasın daha hızlı gerçekleşebilmesi için Antalya, Urbay Hatun'a ikta edilmiş, Torumtay fidyelerini ödeme karşılığında oğlunu Mısır'dan geri getirebilmiştir⁴⁰.

36 İbn Bibi, *age.*, II, s. 243; Aksarayî, *age.*, s. 56-57; İbn Şeddâd, *age.*, s. 34; Yünîni, *age.*, II, s. 198; Ahmed b. Ali Makrizî, *Kütübü's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I/II, Kahire 1941, s. 588; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 518. Berke Han, müttelik Memlük sultanı Baybars'a yazdığı mektuplarda, damadı II. İzzeddin Keykâvus'a yardımcı olmasını tavsiye etmiştir. Aksarayî de *Berke Han Sultan İzzeddin geldiği zaman, büyük bir ordu hazırlayıp ihtiyaçlarını karşılayarak II. İzzeddin Keykâvus'u ülkesine göndermeyi planlamıştı* diyerek bu görüşünü teyit etmiştir. *Anonim Selçuknâme*, III, s. 54; Togan, *age.*, s. 269; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, C XXII/S. 33, s. 53-54.

37 II. Keykâvus'un vefatı üzerine Altın Orda hükümdarı Mengü Timur, sultanın oğlu Mesud'u üvey annesi Urbay Hatun ile Moğol âdeti gereği evlendirmek istemiş, Mesud bu teklifi kabul etmeyerek Anadolu'ya geçmiştir. Bu konuda bk. Muharrem Kesik, *Cenabi Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zahîr fi Ahvali'l-Evâil ve'l-Evâhir Adh Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 24; W. De Tiesenbausen, *age.*, s. 177; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 582.

38 Mengü Han ilk önce tüm Selçuklu ülkesini II. İzzeddin Keykâvus'un idaresine bırakmış ve ona verilme üzere Amasya valisi Seyfeddin Torumtay'a altın bir payza vermiştir. Bu payza daha sonra IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a verilecektir. Ancak Urbay Hatun'un Seyfeddin Torumtay ve ailesi ile buradan bir yakınlıklarının olduğu düşünülebilir.

39 Asıl adı Güray Hatun bint-i Samuk Noyan olup, babası Samuk Noyan Anadolu valisidir, bk. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C II, İstanbul 1332, s. 247.

40 Baybars el-Mansûrî, *age.*, s. 168-169; Hüseyin Hüsameddin, *age.*, II, s. 247, 248; Turan, *Selçuklular*

Bundan başka, II. İzzeddin Keykâvus'un eşlerinden birinin 683 (1285) yılında yaşadığı ve Aksaray'da bulunduğu, sonra da Konya'ya gelerek burada ikamet ettiği bilinmektedir⁴¹. Urbay Hatun II. Gıyâseddin Mesud'un annesi olduğuna göre, aynı zamanda II. Keykâvus'un adı bilinmeyen eşidir. Ayrıca Fatma Hatun'un vakfına gelir getiren araziler arasında Antalya'dan bazı köyler ve mezzaralar vardır. Bu durum, eğer Urbay Hatun, Fatma Hatun'un annesi ise, ona ikta edilen Antalya'nın bazı köylerinin kızına kaldığına ve Fatma Hatun'un vakfına gelir olarak kaydedildiğine işaret olabilir. Dolayısıyla Urbay Hatun'un ölüm yeri ve tarihi bilinmediğinden Fatma Hatun'un inşa ettirdiği türbeye defnedilmiş olma ihtimali vardır.

Esterâbâdî, Fatma Hatun'un bir kızı olduğunu; ... *II. İzzeddin Keykâvus'un kızlarından biri, Selçuklu hanedanının başına üst üste gelen, onlar hakkında yazılmış olan tarih kitaplarında uzun uzun anlatılan felaket ve belalar dolayısıyla şartların zorlamasıyla Moğol beylerinden birinin nikahlısı olmuş, o evlilikten bir kız çocuğu dünyaya gelmiş ve bu kız çocuğu Niksar'da büyümüştür...*⁴² şeklinde dile getirmektedir.

Fatma Hatun'un Niksar'da büyüyen kızından torunu Kayseri Kadısı Hüsameddin'in⁴³ oğlu Kadı Siraceddin ile evlenmiştir⁴⁴. II. Gıyâseddin Mesud'un ikinci saltanatı sırasında, Fatma Hatun'un Konya'daki külliyesini tamamladığı tarihlerde, 701-702 (1302-1303) yıllarında Hüsameddin Hüseyin, Kayseri ve Memâlik-i Rum kadısıdır. Babası Celâleddin Habib'den sonra kadılığa atandığı anlaşılan Hüsameddin Hüseyin'in bu görevini dönemin kaynakları da ... *o tarihten itibaren onun evlâdı ve torunları, nesilden nesile birbirini peşine bu göreve tayin edilip, o işle meşgul oldular. Bu görev, onların hanedanına mahsus olarak uzun yıllar onların üzerinde kaldı* şeklinde tasdik etmektedir⁴⁵. Hüsameddin Hüseyin muhtemelen *el-Veledü's-Şefik*

Zamanında Türkiye, s. 598.

41 Anonim *Selçuknâme*, s. 45.

42 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 55.

43 Celâleddin Habib'in oğludur. Oğuzların Salur boyundan Mehmed, Hârizimli olup Kastamonu'ya göç etmiştir. Oğlu Celâleddin Habib medrese eğitiminden sonra Selçuklu devlet adamlarından Cemâleddin Hotenî'nin kızı ile evlenerek bu sayede Kayseri kadılığını elde etmiştir. Ayrıca, II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki taht kavgalarında Kayseri kadısı ve Hüsameddin'in de babası olan Celâleddin Habib, IV. Rükneddin Kılıç Arslan tarafından Kayseri'nin kendisine bırakılması için kardeşine elçi olarak gönderilmiştir, bk. Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *age.*, s. 53.

44 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *aynı eser*, s. 54-55.

45 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *age.*, s. 54.

adlı eserin müellifi Niğdeli Kadı Ahmed'in de halasının oğludur⁴⁶. Niğdeli Kadı Ahmed, 701 (1302) yılında Kadı Hüsameddin'in yanında Kayseri'de divitdârlık ve hizmetgüzârlık vazifesiyle işe başlamıştır⁴⁷. Kadı Hüsameddin'in Gıyâsiye ya da Safvetiye Medresesi'nde müderrislik yaptığından övgüyle söz etmiştir. Müellifin bu anlatımlarından Fatma Hatun'un torununun eşi olan Kadı Siraceddin'in babası Hüsameddin Hüseyin'in ilim sahibi bir müderris olduğu ve fıkıh kitaplarını şerh ettiği, ayrıca bazı eserler de kaleme aldığı, kızın birkaç nesilden beri kadılık yapan seçkin bir aileye gelin gittiği söylenebilir. Esterâbâdi ise Moğol beylerinin Kadı Hüsameddin sayesinde ihtida ettiklerini ve Selçuklu emîrlerinden birinin kızıyla evlendiğini dile getirmektedir⁴⁸.

Fatma Hatun'un damadı Siraceddin Süleyman kadı sıfatıyla Eretna Beyliği'ne elçi olarak gönderilmiştir. Alâeddin Eretna tarafından 735 (1335) yılından sonra Kayseri ve Sivas merkezli olmak üzere bir Türk Beyliği kurulmuştur. İlhanlı ve Celâyirlere rağmen Memlûklere 640 (1343) yılında bir elçi gönderen Alâeddin Eretna, Anadolu'yu sultanın nâibi sıfatıyla idare etmek istediğini Kayseri Kadısı Siraceddin Süleyman aracılığıyla bildirmiştir. Bunun üzerine Memlûk sultanı, Alâeddin Eretna'ya Memâlik-i Rûm nâibi olduğuna dair bir belge göndermiştir⁴⁹.

Kadı Siraceddin ile evlenen Fatma Hatun'un kızı, Şemseddin Mehmed adında bir evlat dünyaya getirmiştir⁵⁰. Şemseddin Mehmed Bey de Selçuklu döneminde vezirlik yapmış olan Celâleddin Mahmud Müstevfi'nin⁵¹ oğlu Abdullah Çelebi'nin kızı ile evlenmiştir⁵². Böylece bu evlilikten Kadı Burhaneddin (ö. 1398) dünyaya gelmiştir. Kadı Burhaneddin, baba tarafından seçkin bir Selçuklu emîrine, babasının annesi tarafından II. İzzeddin Keykâvus'a, dolayısıyla Selçuklu ailesine bağlanmaktadır.

46 Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidu'l-Halîk* I, trc. Ali Ertuğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, vr. 95 a, 151 a-b, 234 a.

47 Niğdeli Kadı Ahmed, *age.*, vr. 150b-152a.

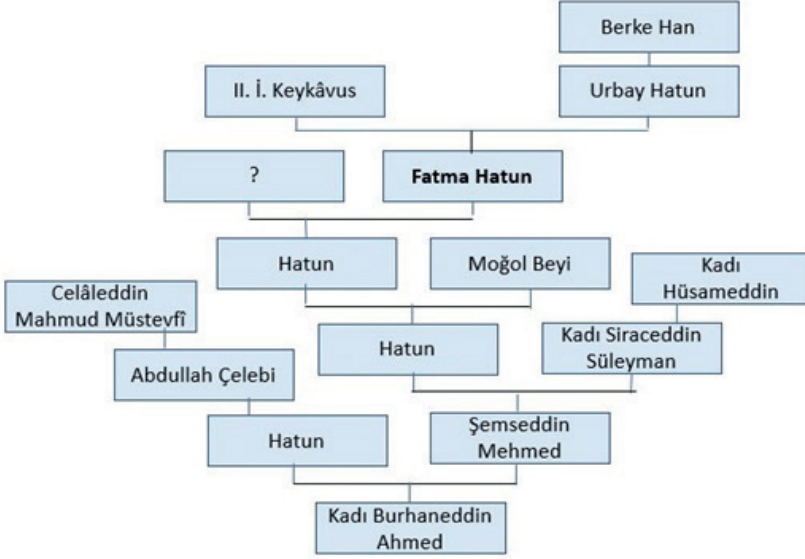
48 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdi, *age.*, s. 55.

49 Ahmed b. Ali Makrîzî, *age.*, II, s. 635.

50 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdi, *age.*, s. 55.

51 Celâleddin Mahmud, III. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında müşriflik makamından müstevflik makamına getirilmiştir. İbn Bibî, Celâleddin Mahmud'u büyük âlim olarak vasıflandırır. Aksarayî ise, Celâleddin Mahmud'un maliye işlerinin şartlarını ve kurallarını mükemmele ulaştırdığını söyler. Aksarayî, *age.*, s. 71, 74; İbn Bibî, *age.*, II, s. 175.

52 Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 74-75.

3. Fatma Hatun/Ferhûniye Külliyesi Vakfı

Külliye vakfına ait 21 Zilhicce 700 (27 Ağustos 1301)⁵³ tarihli vakfiyenin Ğurre-i Cemâziyelâhir 866 (3 Mart 1462)⁵⁴ tarihinde çıkartılan sûretinin sûreti Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 596 numaralı defterin 151-152. sayfaları arasında asıl sıra numarası 146, sonradan verilen sıra numarası 134 ile kayıtlıdır. 146 ve 134 sıra numaralarını taşıyan vakfiyeyi; Karaman Kadıaskeri Mehmed b. Mehmed aslı ile karşılaştırmış, Konya Kadıları Mehmed b. Ahmed eş-Şafi'î ve Şeyh Ali b. Mecdüddin şer'î olarak uygunluğunu tasdik etmişlerdir. İmza yeri açık kalan başka bir kadı ise kendisine arz edilen vakfiye sûretinde bazı ilave ve tadiller gördüğü için Süleymanşehri Kadısı Mehmed b. Ahmed b. Süleyman tarafından tasdik edilen ve mütevellinin elinde bulunan seksen satırlık asıl nüsha ile karşılaştırma yaparak onaylamıştır. İ. H. Konyalı eserinde Fatma Hatun külliyesine ait 3 Arapça vakfiyenin olduğunu belirtmiştir. Bunların Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 596 numaralı defterin 146 ve 151. sayfalarında, 134 ve 146 sıra numaralarında kayıtlı iki vakfiye olduğunu, üçüncü vakfiyenin ise 151. sayfadaki vakfiyenin sûreti olup, bir numaralı defterin 42. sayfasında bulunduğunu iddia etmiştir. Hâlbuki

⁵³ VGMA. 596, s. 151, 152.

⁵⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Konya 1997, s. 216-217.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Fatma Hatun'a ait birkaç yazım farklılığı dışında içerik olarak birbirinin aynı olan iki nüsha vakfiye mevcuttur. Bu sûretlerin biri VGMA. 2178, s. 42'de kayıtlıdır. Diğer nüsha ise VGMA. 596, s. 151-152'dedir. Bu vakfiyenin asıl sıra numarası 146, sonradan verilen sıra numarası 134'tür. İ. H. Konyalı hem sıra numaralarını hem de sayfa numaralarını karıştırıp, bir vakfiyeyi iki farklı vakfiye sûreti olarak değerlendirmiştir.

Her iki nüshanın sonunda da vakfiyenin 21 Zilhicce 700 (27 Ağustos 1301)'de şahitlerin şahadetiyle tanzim edildiği ve 866 (1462)'de nakledildiği yazılıdır. Ayrıca 2. nüshanın baş tarafında "hülâsa" yani özet ifadesi kullanılmıştır. Bu bilgilerden hareketle vakfiyenin 1462 tarihinde ya orijinal belgeden ya da orijinal belgeye ulaşılmadığı için sözlü olarak özet bir şekilde kaydedildiği söylenebilir.

Vakfiyenin düzenlendiği H. 700 tarihinde Mufahhar el-hâc ...İftihâreddin Cevher b. Abdullah Atik, Melikü'l-ümerâ Süleyman b. Şerif, Mufahharü'l-hüddâm Seyfeddin Abdullah Atik el-merhûm Fahreddin, Ahmed b. Hüseyin Faysal Balaban, Mehmed b. Süleyman b. İsa ibn Abdullah, Eşref b. Süleyman, İsa b. Musa ve Mehmed b. Saidü'l-Konevî'nin şahitlikleriyle tanzim edilmiştir.

596 numaralı defterin 152. sayfasındaki vakfiye sûretinin bitiminde muhtemelen H. 866 yılında vakfiye nakledilirken hazır bulunan şahitlerin de isimleri verilmiştir. Bunlar; Mevlâna Hayreddin b. Halil, el-hâc Seyyid b. Seyyid Ali, İbrahim Fakih b. İsa, Abidin b. İbrahim, Cemal b. Şadgâm, Nuh Hacı b. Halil, el-hâc Halil b. İdris Fakih, el-hâc Mustafa b. el-hâc Gelme?, Osman b. el-hâc Yusuf el-menân, Mevlânâ Mahmud b. Mustafa fakr?, Ali ibn Mustafa'dır.

Vakfiyenin sonunda, bir sûretinin 1242 (1826) yılında Konya Evkâf defterine kaydedildiğine dair bir kayıt vardır. Yine 1325 (1909/1910) tarihinde vakfın muhasebecisi Paşazade İbrahim Bey ve Fatma Hatun Külliyesi'nin mütevellisi tarafından vakıf yeniden inşa ettirilmiş ve yine aynı tarihte vakfiye padişah emriyle deftere kaydedilmiştir.

Selçuklu dönemi vakfiyelerinde genellikle tevliyet erkeklere veya erkek nesle şart koşulmuştur. Ancak Fatma Hatun'un vakfında kadınları da idareye dâhil etmesi, onun vakıf idaresinde kadın istihdamını desteklediğini göstermektedir. Vakfiyede geçen çeşitli şehirlere bağlı köy ve yer adlarının Selçuklu yerleşimlerinin günümüze kadar gelen bölgelerini tanıma konusunda çok önemli katkıları vardır. Ayrıca dükkân, ev, köşk gibi bina nitelikli vakıf mülklerin şehirleşme içindeki yerini tespit etmek de bu sayede mümkün olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Fatma Hatun'un inşa ettirdiği külliye; dârü'l-huffâz, mescit ile türbeden oluşmaktadır. Fatma Hatun burayı annesi, sütanesi ve kendisi için 700 (1301) yılında inşa ettirmiştir⁵⁵. Vakfiyelerde ve arşiv kayıtlarında "Ferhûniye Fatma Hatun Dârü'l-huffâzi"⁵⁶, Ferhûniye Huand Hatun Türbesi⁵⁷, Hatuniye Vakfı⁵⁸, Keykâvus kızı Fatma Hatun Türbesi⁵⁹ şeklinde geçmektedir. Fatma Hatun bu yapılar dışında Konya'da iki tane de köşk inşa ettirmiş, ancak köşklere ve dârü'l-huffâzi günümüze ulaşmamıştır. 16. yüzyıldan itibaren arşiv kayıtlarında vakfa ait bir de zaviyeden bahsedilmektedir⁶⁰. Ayrıca dârü'l-huffâz görevlilerine ilaveten zaviyedâr atamalarının yapılmış olması bu vakfın belirli bir dönemden sonra zaviye hizmeti verdiğini de göstermektedir⁶¹.

Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi, ezberletilmesi ve farklı okuyuşları (vecih) talim için inşa edilen eğitim kurumlarına Türkiye Selçukluları döneminde Dârü'l-huffâz adı verilmiştir⁶². Dârü'l-huffâzlar, Fatma Hatun Külliye'sinde olduğu gibi verdiği ilmin içeriği bakımından daha çok cami ile birlikte inşa edilmişlerdir. Selçuklu toplumunda küçük yaşta çocuklara Kur'an eğitimi vermek, İslâm dinini öğretmenin ve toplum için ortak bir kültürel referans çerçevesi oluşturmanın da temelidir. Fatma Hatun Dârü'l-huffâzi'nda eğitim gören hafızlardan bazıları muhtemelen türbede Kur'an-ı Kerim okumaktaydılar. Ayrıca burada görevli olan cüzhanlardan bazıları Konya'daki başka vakıflarda da hisseli ve maaşlı olarak çalışmışlardır⁶³.

a. Külliye'nin Konumu

Fatma Hatun'un külliyesinin bulunduğu yer, Selçuklu dönemi âlimlerinden Esirüddin el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî el-Ebherî'nin⁶⁴ muhtemelen

55 Önder, *age.*, s. 144-145; Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırılmış Kadınlar", *Vakıf Kur'an Kadınlar-Bildiriler*, (2019), s. 31, 32.

56 Uzluk, *age.*, s. 18-19

57 Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 55.

58 *VGMA. 2178*, s. 45; *VGMA. 556*, s. 9.

59 *VGMA. 149/284-4045*.

60 Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 55.

61 Konya Şer'iyye Sicili (KSS.), XIV, s. 175/1.

62 Abdurrahman Çetin, "Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C I/S. 1, 1986, s. 95-101.

63 1897 yılında Fatma Hatun Dârü'l-huffâzında görev yapan bir cüzhan aynı zamanda Kadı Mürsel Camii'nde de çalışmaktadır, bk. *VGMA. 2180*, S. 63.

64 Esirüddin Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî el-Ebherî (öl. 1265), Semerkanlı bir aileye mensup olup Musul'da doğmuştur. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakla beraber, onun

önceden evinin bulunduğu ve vakfiyede “Esirüddin Evi” olarak maruf hâle gelen yerdedir⁶⁵. Buranın konumu bugün Alâeddin Tepesi’nin kuzeyinde Ferhûniye Mahallesi’nde Başara Bey Mescidi’nin yakınındadır ve Aligav Tekkesi’ne kadar ulaşmaktadır. Türkiye Selçukluları döneminde Konya’nın Alâeddin Tepesi sur içinde başlayan imar faaliyetleri 13. yüzyıldan sonra kuzey yönünde Fatma Hatun vakfının da içinde bulunduğu Ferhûniye Mahallesi’ne doğru genişlemiştir. Yeni Kapı’nın kuzeybatı tarafına düşen bölgede Ertaş Kapısı bulunmaktadır. Bu kapının hemen dışında Ferhûniye Mahallesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu bölge şehrin ilk seçkin yerleşimlerinden biridir. 615 (1219)’da inşa edilen Başarabey Mescidi’nin bulunduğu bölge, II. Kılıç Arslan zamanında bağlık ve bahçelik bir alandır⁶⁶. Burada devlet adamları ile zenginlerin yazlık saray ve köşkleri vardır. Taht mücadeleleri sırasında I. Gıyâseddin Keyhusrev (1192-1196, 1205-1211), III. Kılıç Arslan’a (1204-1205) destek veren Konya halkını cezalandırmak için bu bağ ve bahçelerdeki ağaçları kestirmiş, köşk ve sarayları külünge yıktırarak ateşe vermiştir⁶⁷. Sebebi bilinmemekle birlikte 989 (1582) yılından itibaren külliyeinin bulunduğu mahalle “Ferhûniye” olarak anılmıştır⁶⁸.

b. Vakfın Şartları ve Gelirlerinin Taksimatı

Vakfiyeye göre gelirin tamamı öncelikle türbenin, Esirüddin evinin ve Konya’da Selver Köşkü olarak bilinen bağın tamirine sarf edilecektir. Eğer türbe yıkılırsa tamir masraflarının mümkün oldukça mütevellinin ya da vakfın diğer gelirlerinden

ilim tahsil ve tedrisi için Musul, Bağdat, Erbil ile Anadolu ve İran’ın çeşitli merkezleri arasında çeşitli seyahatler yaptığı, ayrıca ünlü kelim, felsefe, fıkıh ve tefsir alimi Fahreddin er-Râzî (öl. 1210) ile ünlü bilgin Kemaleddin b. Yunus’un (ö. 1242) önde gelen talebelerinden biri olduğu bilinmektedir. Aralarında *Vefeyatü’l-a’yân*’ın müellifi İbn Hallikân, “Kâtib” lakabıyla anılan ve meşhur mantuk kitabı *Risaletü’ş-Şemsiyye fi kavâidi’l-mantukyye*’yi kaleme alan Necmeddin Ali b. Ömer el-Kazvîni ve Şemseddin Muhammed b. Mahmud el-İsfehânî’nin de bulunduğu çok sayıda öğrenci de yetiştiren Ebherî, Şebister’de vefat etmiştir (1265?), bk. Esirüddin Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî el-Ebherî, *Keşfü’l-hakâik fi tahriri’l-dekâ’ik* Süleymaniye Ktp., Carullah nr. 1436, vr. 134a (müstensihin Ebherî’nin öğrencisi Şemseddin Muhammed b. Mahmud el-İsfehânî’ye istinaden düşülen not).

65 İbn Bibî, *age.*, II, s. 131.

66 Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 121, 122.

67 İbn Bibî, *age.*, I, s. 105.

68 KŞS. II, 145-2; KŞS. XII, 42-2. Selçuklu Döneminde Konya’da bilinen on dört mahalle ve mevki adı vardır. Azize Yasa *Menâkıbü’l-Arifîn*’i referans göstererek on beşinci yerleşimlerden birinin de “Fahrünnisa havalisi” olduğunu ifade etmiş, ancak adı geçen menâkıbnâmede böyle bir kayda rastlanılmamıştır, Bk. Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslâm Şehri Olarak Konya*, s. 122.

de tahsil edilebileceği belirtilmiş, türbenin ihyasının mümkün olmadığı durumda ise mütevellinin türbe için vakfettiği ¼ geliri Müslümanların fakirlerine sarf etmesini şart koşmuştur. Ayrıca Fatma Hatun, diğer tüm vakfiyelerde olduğu gibi, vakfın gelirlerinin hiçbir şekilde satılıp hibe edilmemesini, miras bırakılmamasını, vakfiyenin hükümlerinin değiştirilip iptal edilmemesi gerektiğini belirtmiştir⁶⁹.

Fatma Hatun vakfın gelirlerini dörde ayırmıştır. Buna göre gelirlerin dörtte biri, annesinin ve kendisinin kabrinin bulunduğu türbenin tamirine, sergisine, kandillerine, mumuna, çerağ yanacak zeytinyağına ve önemli gecelerde yapılacak sadakaya, her pazartesi ve perşembe ile recep, şaban, ramazan aylarında her gün bir defa türbeye devam edecek hafızlara, imama, müezzine, ferrâşa tahsis edilmiş, adı geçen görevlilerin tayin ve azilleri ise mütevellinin sorumluluğuna bırakılmıştır⁷⁰.

Gelirin diğer dörtte biri Fatma Hatun'un ve annesinin kadın ve erkek azatlılarına tahsis edilmiştir ki bunların adları da bizzat vakfiyeye kaydedilmiştir⁷¹. Bu kişilerin arasında fakihlerin bulunması, Fatma Hatun ve annesinin ilmi sınıfı da desteklediğini ve hizmetlilerine ilim tahsil etme imkânı verdiğini açıkça göstermektedir. Fatma Hatun'un kendi azatlılarının adları; İftiharüddin Cevher, Abdullah oğlu Hoca Sabih, Yakub oğlu Fakih Alemüddin, Şücaeddin oğlu Şemseddin Uğurlu ve kardeşi Ali Bekir, Abdullah oğlu Aksungur, Abdullah oğlu Kutlu Bey, Abdullah oğlu Ağa Bekir, Abdullah oğlu Alemüddin Şeyh, Sunkurca oğlu Şemseddin Mehmed, kardeşi Ahmed, Karaca oğlu Osman ve babası Uran bin Davud'dur. Fatma Hatun'un özgürlüğüne kavuşturduğu kadın hizmetlilerin adları ise Araku'l-Hevâ, Kasbü's-süker Lems, Sünbüle, Yavaş Hatun, Şems, Mâh-ı Cihan, Mâh-ı Efruz, Mâh-ı Rûy, Müştahâ, Nâzin, Şirin, İnci Nigâr, Rûz-ı Cihan Hatun, Hızır'ın kızı ve annesi, Hümâ, Mahmûde, Ayşe ve onun büyük annesidir. Fatma Hatun'un annesinin de Bedreddin Lü'lü' adında bir azatlısı vardır. Bu kimselere ayrılan tahsisat kendilerinden sonra da erkek ve kız çocuklarına eşit olarak nesilden nesle devredecek, eğer nesillerinden hiç kimse kalmazsa Müslüman fakirlere

69 VGMA. 596, s. 151/152.

70 VGMA. 596, s. 151, 152.

71 Türkiye Selçuklularında köle istihdamı mevcuttur. Ancak bu kölelik sistemi zanaata ve ev hizmetlerine yöneliktir, bk. Ahmed Eflâkî, *Arişlerin Menkubeleri*, s. 145. Kölelerin saltanat üyeleri ve devlet adamları tarafından azat edilerek özgürlüklerine kavuşturulmaları Selçuklu döneminde oldukça olağan bir durumdur ve dönemin vakfiyelerinde buna dair çokça örnek vardır, bk. VGMA. 582/307/211; VGMA. 582/512/384.

verilecektir⁷². Aile azatlılarına tahsis edilen bu hissenin tasarrufu konusunda zaman zaman sorun yaşandığı 1110 (1699) yılı kayıtlarına yansımıştır⁷³.

Dörtte bir hissenin diğeri külliye'nin idaresiyle (tevlîyetle) görevlendirilen Fatma Hatun'un azatlı hizmetlilerinden Abdullah oğlu Şücaeddin Uğurlu'ya bırakılmıştır. Bu gelir de Şücaeddin Uğurlu'nun nesli devam ettiği sürece erkek ve kız evlatlarına eşit olarak verilecek, neslinin kesilmesi hâlinde ise kadının tayin edeceği mütevellîye devredecektir.

Fatma Hatun son hisse olan türbenin bulunduğu yerdeki Esirüddin olarak bilinen evin ikametini de mütevellî olarak atadığı Şücaeddin Uğurlu ve ailesinin ikametine bırakmıştır. Mütevellînin neslinden gelenler mutlaka Konya'da ikamet edecek, şehirden ayrılırlarsa bu haktan faydalanamayacaklardır.

c. Vakfedilen Zirai Gelirler

Fatma Hatun/Ferhûniye Vakfına ait köylerden elde edilen zirai gelirlerin yüzyıllar içindeki durumu değişkenlik göstermektedir. Tarihi süreç içerisinde sosyal hayatta yaşanan iç karışıklıklar, savaşlar, enflasyon, işsizlik ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan huzursuzluklar vakıfları da etkilemiştir. Dolayısıyla vakıfların gelir-gider dengeleri bozulmuş, gelirlerinin tahsil edilemediği dönemler olmuştur. Fatma Hatun'a ait vakfiyede de yer alan yirmi beş köyden Emîr Aziz, Tandon, Göktaş, Sobaruk, Salo, Akviran, Sarı Gerekle, Pelüt Ağacı, Yaş, Evli, Elibolu, Muslu, Yassıviran, Hacı gibi on dördünden Osmanlı döneminde gelir tahsil edildiğine dair kayda rastlanılmamış, bu nedenle aşağıdaki zirai gelirler tablosunda yer verilmemiştir. Bunun sebebi, sonraki yıllarda vakıf kayıtlarında adı geçmeyenler diğer vakıf köylerle birleştirilmiş, köy adları değişmiş ya da tamamen vakfın elinden çıkmış olabilir. Bununla birlikte vakfın kurulduğu 14. yüzyıl ile görevli ataması yapılan 20. yüzyıla kadar dönemler arasında belgelerdeki bilgi eksikliğinden kaynaklanan boşluklar mevcuttur. Bu nedenle aşağıdaki tabloda vakfa gelir elde edilen yıllar, belgelerdeki verilere dayanılarak oluşturulmuştur.

700 (1301) yılında vakfiyede belirtilmiş olan gelir getiren köy, köylere bağlı mezra ve bağların bazılarının gelirleri 880 (1476) yılı kayıtlarında da yer almaktadır⁷⁴.

72 VGMA. 596, s. 151, 152.

73 KŞS. XXXII, 98/2.

74 II. Mehmed döneminde vakfa gelir getiren köyler, Kayser Oğlanı, Yenice, Hasan, Kemük Viran, Ekizce, Dosta Kızılcaköy ve Şeker Armut'tur. Selver'de de bir bağ kayda eklenmiştir, bk. Uzluk, *age.*, s. 18-19.

Yine 887 (1483)'te vakfın bazı köy ve bağlarına gelir yazılmıştır⁷⁵. 917 (1512) yılında birçok köy ya da bağın gelirleri eksik olmasına rağmen toplam vakıf gelir kaydı mevcuttur⁷⁶. Buna karşın aynı yıl, külliye içerisindeki mescidin geliri 1.030, türbenin geliri 19.244, zaviyenin geliri ise 402 akçedir. 1088 (1678) yılında vakıf köylerinden Kayser Oğlanı köyünün öşür gelirlerinin Ferhûniye Mescidi'ne ait olduğu ve yine Beş Kilise ve Hasan köyünün de hâlen aynı vakfa ait bulunduğu görülmektedir⁷⁷.

Osmanlı döneminde Fatma Hatun Vakfı'nın bina ve zirai mülkleri mukataa usulü yani iltizam sistemi ile işletilmiştir⁷⁸. Buna ait kayıtlar mevcuttur. 970 (1563) yılında Mütevellî Emrullah ve Ahmed, Fatma Hatun vakfı mahsul gelirlerini mukataaya tutan ancak ölen Abdurrahman üzerinde mahsul kaldığını bu sebeple bu mahsulün varis vekili Abdi Çelebi'den tahsil ettiklerini söylemişlerdir⁷⁹. Bu durumda vakfın bir yıllık hissesini, mültezimin vereceği mahsuller ile mütevellinin vakıf reayasından tahsil etmesi gereken vergiler oluşturmuştur⁸⁰. Fatma Hatun vakfına sadece köylüler öşür ödememiş, piyade ve müsellemler gibi askeri teşkilata bağlı olan birlikler de öşür vermişlerdir⁸¹. 1243 (1828) yılında vakfın zirai gelirleri çoğunlukla buğday, çavdar ve arpadan oluşmaktadır⁸².

Vakfın en temel işlevlerinden biri kurumların devamını sağlayabilmesi için vakıf gelirlerinin düzenli tahsil edilmesi ve artırılmasıdır. Ancak Ferhûniye Vakfı'nın bazı köylerinde 1254 (1839) yılından itibaren zirai faaliyetler durmuştur. Armutlu Köyü ve buraya bağlı mezra halkı mahkemeye başvurarak Suğla Gölü'nün taşması sebebiyle vakıf köylerde ziraat yapılamadığını ifade etmişlerdir⁸³. Aynı şekilde tarihî süreçte vakıf köylerin bazı arazilerini haksız yere gasp da vakfın gelirlerini azaltmıştır. Bu tür bir durum 1274 (1858) yılında Fatma Hatun'un köylerinde gerçekleşmiştir. Kayser Oğlanı ve Yeniceköy'ün? de içinde bulunduğu

75 1483 yılı Osmanlı kaydında bu köyün adı Kümül şeklinde kayıtlıdır, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.) 565, vr. 24b.; M. Akif Erdoğan, agm., s. 155, 156.

76 Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 55.

77 KŞS. XXIV, s. 102/1.

78 Hammer, *age.*, I, s. 239.

79 KŞS. I, 227/10.

80 KŞS. II, 208/1.

81 BOA. TTd. 564. vr. 15b; 565, vr. 24b.

82 VGMA. 2178, s. 45.

83 VGMA. 2178, s. 45.

yaklaşık 4000 dönüm arazi Hatuniye Vakfı⁸⁴ tarafından gasp edilmiş, ancak vakfın mütevellisi Cebecizâde Ali Ağa'nın mahkemeye başvurmasıyla durum çözüme kavuşturulmuştur⁸⁵. Ferhûniye Vakfı'nda 1331 (1913) yılına kadar görevliler atanmasına ve bunlara mahsul cinsinden ödeme yapılmasına rağmen arşiv kayıtlarında en son 1277 (1861) yılına ait gelir kaydedilmiştir.

Tablo 1: Ferhûniye Vakfının Zirai Gelirleri

Şehir, Belde ve Nahiye ⁸⁶	Köy ve bağlar ⁸⁷ 1301	1476 ⁸⁸ (akçe)	1483 ⁸⁹ (akçe)	1501 ⁹⁰ (akçe)	1512 ⁹¹ (akçe)	1828 ⁹² (kuruş)	1838 ⁹³ (kuruş)	1861 ⁹⁴ (kile)
Konya (ş.)	Selver köyü	660	600	600	600			
Konya (ş.)	Hasan köyü	455	540	542		6.830	2.752	
Konya (ş.)	Ekizce köyü	250	240	297	280			
Konya (ş.)	Selver Köşkü Bağı		60	350				
Konya (ş.)	Beş Kilise ⁹⁵ köyü	2.360	2.880	4.427				

84 Hatuniye Mescidi 1213 yılında Nizâmeddin Yağbasan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızı Raziye Devlet Hatun tarafından inşa edilmiştir, Bk. VGMA, 2178, s. 230, 436.

85 VGMA. 2178/51-41.

86 Şehir, nahiye ve belde sınıflandırmaları vakfiyede belirtildiği şekilde verilmiştir.

87 Vakfa gelir getiren bazı köy ve bağlar vakfiyede "tevâbi" şeklinde şehir, belde ve nahiyelere bağlı olarak kaydedilmiş, ilgili tablo da bu bilgilere göre oluşturulmuştur.

88 BOA. TT.d. 564.

89 BOA. TT.d., 565, vr. 24b.

90 BOA. TT.d., 565, vr. 24b.

91 Seyit Ali Kahraman, *age*, s. 55.

92 VGMA. 2178, s. 45.

93 VGMA. 2178, s. 45.

94 VGMA. 2178, 46/36.

95 1483 yılı Osmanlı kaydında bu köyün adı Kayser Oğlanı şeklinde kayıttır, bk. M. Akif Erdoğan, *agm.*, s. 156.

Akşehir (b.)	İsmail		120	1.190		317	240	
Larende (ş.)	Zuside köyü					5.825	1.719	
Larende (ş.)	Kuzucu ⁹⁶ köyü	5.190	2.580	6.549	8.400	1.257		
Larende (ş.)	Kamiloğlanı köyü				1.680	130 ⁹⁷		
Larende (ş.)	Kalme ⁹⁸		240					
Azazem (ş.)	Armutlu köyü	1.988	2.230	2.354	1.050	1.420		
Toplam		11.533 ⁹⁹ akçe	9.490 akçe	17.560 ¹⁰⁰ akçe	19.244 akçe	15.779 kuruş	4.711 kuruş	627 kile ¹⁰¹ tahıl

Fatma Hatun Evkâfi'nın şehir merkezinde kira getirisi yüksek dükkân gibi yapıları içerdiği görülmekle birlikte, daha çok toprak gelirlerine dayalı bir sistemi olduğu ifade edilebilir. Bu uygulama Selçuklu vakıflarının temel özelliğidir.

d. Vakfedilen Bina Gelirleri

Vakfiyede adı geçen köşk ve evlerin gelir getirici olup olmadığı belli değildir. Türkiye Selçukluları döneminde sultanlar, hanedan üyeleri ve devlet adamları şehrin çevresinde yazlık olarak kullanılmak üzere bağ ve bahçelerle çevrili iki ya da tek katlı köşkler inşa ettirmişlerdir¹⁰². Fatma Hatun'un köşklere de bu türden

96 1483 yılı Osmanlı kaydında bu köyün adı Kızılca Kuyu şeklinde kayıtlıdır, bk. M. Akif Erdoğan, agm., s. 156.

97 *VGMA*. 2178, s. 45.

98 1483 yılı Osmanlı kaydında bu köyün adı Kümül şeklinde kayıtlıdır, bk. M. Akif Erdoğan, agm., s. 156.

99 BOA. TT.d. 564, vr. 15b; BOA. TT.d. 565, vr. 24b.

100 BOA. TT.d. 565, vr. 24b.

101 1 kile/kiyel yaklaşık 25 kg dır. Bu standart kile ölçüsüdür. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 2, MEB. Yay., İstanbul 1993, s. 28; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C 1, ed. H. İnalçık-D. Quataert, çev. H. Berktay, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 444.

102 II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia eden Cimri lakaplı Alâeddin Siyavuş ve Sebz-i Köşk'ü hakkında İbn Bibi: *...o tarihten sonra Cimri her gün Yeşil Köşk'e gidip orada yiyip içer ve kadınlarıyla eğlendikten sonra Devlethâne'ye gelirdi* şeklinde bahsetmiştir, bk. İbn Bibi, *age.*, II, s. 210. Konya'da bunun dışında Filobâd adında ve diğer başka köşkler de vardır. Cimri lakaplı Alâeddin Siyavuş ile ilgili bilgi için bk. Sefer Solmaz, "Alâeddin Siyavuş", *Konya Ansiklopedisi*, C I, Konya Büyükşehir

olmalıdır. Osmanlı döneminde ise icareteynli vakıflarda hem zemin hem de üzerinde tesis edilen binalar doğrudan vakıf mülkü sayılmış, bu alanlar vakıf adına kiraya verilmiştir. Fatma Hatun, vakfiyesinde külliye her hangi bir dükkân vakfetmemiş olmasına rağmen, 1644 yılında vakfın At Pazarı Kapısı dahilinde sayısı bilinmeyen dükkânları vardır.¹⁰³ Konya dış surunun güneydoğu tarafına doğru açılan At Pazarı Kapısı, Türkiye Selçukluları döneminde şehrin ekonomik ve sosyal olarak en canlı bölgesinde yer almaktadır.¹⁰⁴ Bilindiği gibi mütevellilerin en önemli vazifelerinden birisi de artan vakıf gelirlerinden gelir getirici yeni yatırımlar yapmaktır. Bu dükkânlar da muhtemelen sonraki yüzyıllarda vakfın bina gelirlerine mütevelliler tarafından satın alınarak dâhil edilmiş ya da başka şahıslar tarafından vakfa gelir olarak tahsis edilmiştir. Ancak bu konuyla ilgili arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Tablo 2: Ferhûniye Vakfının Binaları

Şehir	Bina Türü	Miktar	Belge
Antalya Köşkü	2	VGMA. 596, s. 151, 152.
Konya	Şarabhâne ¹⁰⁵ Evi	1	VGMA. 596, s. 151, 152.
Konya	Köşk	2	VGMA. 596, s. 151, 152.
Konya	At Pazarı Dükkân	?	KŞS. VIII, s. 97/1.

e. Külliyeinin İdaresi

Fatma Hatun, 1300 tarihli vakfiyesinde külliyeinin tevliyetini yani idaresini kendi azatlı kölelerinden Şücaeddin Uğurlu'ya bırakmış, mütevellinin görevlerini de belirtmiştir. Buna göre, mütevellî vakfı idare ederek buraya gelir getiren mahsul ve meyveler ile vergileri ve diğer gelirleri tam bir şekilde tahsil ederek vakfın

Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2010, s. 166-167; Sefer Solmaz, "Cimri Olayı", *Konya Ansiklopedisi*, C II, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2011, s. 266-268.

103 KŞS. VIII, s. 97/1.

104 KŞS. LVI, s. 172-1.

105 Vakfiyede ... *şarabhâne namıyla maruf evin tamamını vakfetti* şeklinde kayıttır, VGMA. 596, s. 151, 152. Selçuklular saray ve halk mutfaqlarında birçok şurup çeşidi imal etmişler, bu çeşitlilik dönemin kaynaklarına da yansımıştır. Şaraplar kızıl, kırmızı (lal), yakut ve erguvanî gibi renklerine göre tasnif edildiği gibi kuru üzümünden çekilme şarap, hurma ve nar şarabı gibi ham maddelerine göre de sınıflandırılmışlardır, Bk. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mevlânâ'nın Rubaileri*, Türkçe terc. Nuri Gençosman, İstanbul 1997, s. 33, 175; İbn Bibî, *el-Evamirü'l-Ala'îye fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, C I, 66. Dolayısıyla vakfiyede "şarabhâne evi" olarak maruf hâle gelen yerin çeşitli şurupların yapıldığı bir yer olduğu düşünülebilir.

masraflarına harcamalıdır. Buna karşılık kendisine tahsis edilmiş olan ücret, vakıf gelirinin 1/4'idir¹⁰⁶. Mütevellî ve ailesi ile kendisinden sonra mütevellî olacaklar Fatma Hatun'un vakfettiği Esirüddin'in evinde oturacaklardır. Tevliyet, Şücaeddin Uğurlu'dan sonra erkek ve kız ayırt etmeden çocuklarına devredilecek, neslinden kimsenin kalmadığı durumda da Konya kadısı tarafından külliyeeye bir mütevellî atanacaktır¹⁰⁷. Mütevellî, vakfa atanacak olan görevlilerin tayin ve azillerinden de sorumludur. Şücaeddin Uğurlu'nun Konya Kalenderhâne Mahallesi'nde, Musalla Mezarlığı'nın içinde Şeyh Halilî Türbesi'nin güneybatısında bir türbesi vardır. Sanduka kitabesine göre 749 (1349) yılında vefat etmiştir¹⁰⁸. Vakfiye şartlarına göre kendisinden sonra oğulları Şemseddin ve Ali de Fatma Hatun vakfında mütevellîlik yapmışlardır.

Fatma Hatun Külliyesi Osmanlı döneminde de faaliyetine devam etmiş ve idaresini vakfiyedeki şartlara uygun olarak Şücaeddin Uğurlu'nun nesli sürdürmüştür¹⁰⁹. Kadınlar da külliyeeye mütevellî olarak atanmışlar, ancak genellikle kendi yerlerine tayin ettikleri erkekler ve eşleri bu görevi üstlenmişlerdir. Vakfın idaresinde zaman zaman uygunsuz hak ihlalleri de söz konusudur. 1071 (1661) yılında Hacı Abdi adlı şahıs vâkıf evlâdından olmamasına rağmen adına berat almış, ancak görev mahkemece hak sahibine iade edilmiştir¹¹⁰. Yine 1178 (1765) yılında vakfın mütevellîliğini Fatma Hatun'un vakfiyedeki şartına uygun olan es-Seyyid İbrahim kusursuz bir şekilde devam ettirmekte iken aileden olmayan Hafız Ali adındaki şahıs tevliyetin yarım hissesini şartlara aykırı olarak kendi üzerine kaydetmiştir,

106 Vakfın kurucuları bazen mütevellîlere belirli bir miktarda maaş tahsis etmek yerine, vakfın gelirinden belirli bir oranda hisse vermekle mütevellîyi vakfın gelirini artırmaya teşvik etmişler, bu sayede artan gelire oranla mütevellînin de geliri artmıştır.

107 VGMA. 596, s. 151-152.

108 Sanduka kitabesinde Farsça:

چن شد شجاع الدين بحق
بادا جنان مأوى او
تاريخ نقل روح ان
داده بهشت به جای او

Şücaeddin öldüğünde, ulular (cenân) ona ruhunun cennete nakledileceği tarihi verdiler yazılıdır. Bk. İbrahim Hakkı Konyalı, *age.*, s. 758. Selçuklu dönemine ait 1303 tarihli bir satış belgesinde Şücaeddin Uğurlu, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'a şahitlik etmiştir, Bk. M. Zeki Oral, "Sultan Hatun Senedi", s. 387; Selçuk Hatun, Tokat'ın İsa Meşhet köyünde bazı mezarlar satın almıştır. Ancak buralar 16. yüzyılda Tokat'ta Şeyh Nusret Zaviyesi'ne gelir olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla Selçuk Hatun'un elinden tekrar çıkmış görünmektedir. KKA. TTd. No. 12, vr. 150 a.

109 M. Akif Erdoğan, *agm.*, s. 155.

110 KŞS. XI, s. 5/4.

ancak mütevellinin itirazı üzerine hata düzeltilmiştir¹¹¹. Yine 1331 (1913) tarihinde Cebecizâde Ömer Efendi vakfiye şartlarına aykırı olarak kendisi müteveli ailesinden olmadığı halde tevliyeti üzerine almıştır. Konya Evkâf Müdürü Hacı Fahri Bey, müteveli kaymakamı tayin edilerek durumu araştırmış ve neticede Ömer Efendi mütevellilikten uzaklaştırılmıştır¹¹². Ömer Efendi'nin 1274 (1858) yılında vakıfta mütevellilik yapan “Cebecizâde” adını kullanarak kendisini sahte bir şekilde aileye dâhil ettiği anlaşılmaktadır.

1207 (1793) yılından itibaren Turgutoğulları ailesinden Huand Hatun Dârü'l-huffâzı Fatma Hatun'un külliyesine ilhak edilmiştir¹¹³. Osmanlı döneminde, Selçuklular zamanında Konya'da inşa edilen ve süreç içerisinde gelirleri azalan vakıfların, aynı vakıf kurucusunun diğer bir vakfına ilhak edildiğine dair örnekler vardır¹¹⁴. Ancak burada durum farklıdır. Dârü'l-huffâzların kurucuları farklı olmasına rağmen bir ilhak söz konusudur ve bu durum muhtemelen ikisinin aynı cins vakıf olmasından kaynaklanmaktadır.

Taranan arşiv belgelerinde 1081 (1671) yılına kadar sadece külliye müteveli olarak atananların adlarına rastlanmıştır. 700 (1301) yılında atanan ilk müteveli Şücâeddin Uğurlu'dan sonra 887 (1483) yılında Mehmed Çelebi, 917 (1512)'de Ahmed ile Lütfullah Çelebi birlikte, 969 (1562)'de Ali oğlu el-Hac Emrullah¹¹⁵, 1038 (1629)'da Fahrünnisa Hatun¹¹⁶, 1053 (1644)'te Derviş Ali¹¹⁷ ve 1071 (1661) yılında Mehmed¹¹⁸ adlı kişiler vakfın mütevellisidirler. Aşağıdaki tablodaki görevli adları bu nedenle 1081 (1671) yılından itibaren başlatılmıştır.

111 *VGMA. 1108*, s. 23.

112 *VGMA. 2181*, s. 106.

113 *VGMA. 408*, s. 58.

114 Konya Beyhekim Mahallesinde bulunan ve “Dön Baba Tekkesi”, “Tahir ile Zühre Mescidi”, “Arzu ile Kanber Tekkesi” gibi değişik isimlerle bilinen vakıf eserin gelirleri, 1483 yılında Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin banisi olduğu Darü'l-hadis Medresesine (İnce Minareli Medrese) devredilmiştir, bk. Zehra Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, İstanbul 2019, s. 184, 185.

115 *KŞS. I*, s. 227/8.

116 Yerine eşi Halil oğlu Şaban vekâleten mütevellilik görevini yürütmüştür, bk. *KŞS. XXX*, s. 135/5.

117 *KŞS. VIII*, 97/1.

118 *KŞS. XI*, s. 5/4.

Tablo 3: Çeşitli Tarihlerde Ferhûniye Vakfının Görevlileri ve Adları

Yıl	Mütevelli	Cüzhan	Nâzır	Câbî	İmam	Zaviyedâr	Müezzin	Türbedâr	Aşçı	Noktacı
1671	Mustafa oğlu Hasan ¹¹⁹		el-Hâc Nurullah ¹²⁰			İbrahim ¹²¹				
1678	Şaban oğlu İbrahim Çelebi ¹²²									
1682		Mehmed ¹²³								
1699	Ayşe ¹²⁴			Mehmed ¹²⁵	Abdülbaki ¹²⁶		Mustafa ¹²⁷			Abdullah ¹²⁸
1705		Mustafa		Abdülbaki ¹²⁹	Abdülbaki		Abdülkadir	Murtaza Halife ¹³⁰		Abdullah ¹³¹
1716	Ayşe ¹³²	Mustafa	Mustafa ¹³³	Mehmet Çelebi ve Molla Mehmet ¹³⁴			Ebubekir			
1728	İbrahim ve Seyyid Ahmed ¹³⁵	Mustafa Halife ¹³⁶	el-Hac Ahmed ¹³⁷	Ali ¹³⁸			Mehmed			Mehmed ¹³⁹

119 KŞS. XV, s. 132/1.

120 KŞS. XIV, 167/1.

121 KŞS. XIV, s. 175/1.

122 KŞS. XXV, s. 102/1.

123 KŞS. XXXVI, s. 254/3.

124 KŞS. XXXII, 98/2.

125 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri (VAD.) 1140, s. 500.

126 VAD. 1140, s. 491.

127 VAD. 1140, s. 498.

128 VAD. 1140, s. 491.

129 VAD. 1107, s. 23.

130 VAD. 1107, s. 30.

131 VAD. 1107, s. 30.

132 Ayşe'nin vekili Şeyh Mehmed Efendi'dir, bk. KŞS. XLVII, s. 53/1; VAD. 1107, s. 35.

133 KŞS. XLVII, s. 53/1.

134 KŞS. XLVII, s. 53/1.

135 VAD. 1112, s. 69.

136 KŞS. LI, s. 279/1.

137 KŞS. LI, s. 263/1.

138 VAD. 1119, s. 234.

139 VAD. 1128, s. 140.

1748	Ali ¹⁴⁰	Seyyid Ali	Seyyid İbrahim ¹⁴¹	Seyyid Ali ¹⁴²				Hafiz Mehmed ¹⁴³		
1774	es- Seyyid İbrahim ¹⁴⁴	Hafiz Ahmed ¹⁴⁵	Seyyid Ali ve Seyyid İbrahim ¹⁴⁶	Seyyid Mehmed, Seyyid Ali Baba, Muslihiddin ¹⁴⁷		Seyyid Mehmed ¹⁴⁸	Hafiz Ebubekir ve Hafiz Muslihiddin ¹⁴⁹			Seyyid Abdullah ve Hacı Mustafa ¹⁵⁰
1808	Seyyid Ali	Musa ¹⁵¹		Hafiz Abdullah ¹⁵²			Mehmed ¹⁵³			
1828	Seyyid Ali ¹⁵⁴	Seyyid Mehmed ve Seyyid Abdülkadir ¹⁵⁵		Abdullah ¹⁵⁶			Ahmed b. Ali ¹⁵⁷			
1853		Seyyid Eyüb ve Seyyid Abdülhay ¹⁵⁸			Mustafa ¹⁵⁹					

140 VAD. 1106, s. 6.

141 Seyyid İbrahim Hz. Mevlânâ ailesindedir, bk. VAD. 1112, s. 60.

142 VAD. 1112, s. 48.

143 VAD. 1112, s. 67.

144 VAD. 1108, s. 22.

145 KŞS. LXII, s. 159/1.

146 VAD. 1113, s. 2.

147 Adı geçen câbiler, vakfın Hasan Köyü'nün tahsilatını yapmışlardır, bk. KŞS. LXII, s. 159/3.

148 VAD. 552, s. 5.

149 VAD. 1115, s. 13.

150 VAD. 1125, s. 40.

151 VAD. 554, s. 8.

152 VAD. 554, s. 8.

153 Mehmed adlı bu şahıs vakıfta yarım akçe ile yarım hisse müezzinlik, yarım akçe ile yarım hisse ferrâşlık ve yarım akçe ile de yarım cüzhanlık yapmakta, üç görevi birlikte yürütmektedir, bk. VAD. 554, s. 11.

154 VGMA. 2178, s. 45.

155 Cüzhanlık yapan bu kişiler aynı zamanda tekkenin bevâblık yani kapı açıp kapatma ve güvenlik görevini yapmaktadırlar, bk. VAD. 556, s. 10.

156 VAD. 556, s. 9.

157 VAD. 557, s. 1.

158 VGMA. 149/280-4008/4013.

159 VGMA. 149/280-4008/4013.

1858	Cebecizâde Ali Ağa ¹⁶⁰	Ali Efendi ¹⁶¹								
1862	Ali ve İbrahim	Mehmed		Abdullah Efendi ¹⁶²						
1876	Abdullah ¹⁶³	Seyyid Mehmed Efendi ¹⁶⁴	Abdullah	Abdullah Efendi ¹⁶⁵					İbrahim ve Ahmed ¹⁶⁶	Sadık Efendi ¹⁶⁷
1887	Mustafa ve Ömer ¹⁶⁸			Seyyid Ahmed ¹⁶⁹						
1894		Arif Çelebi			Osman Efendi ¹⁷⁰					Arif Çelebi ¹⁷¹
1896		Arif Çelebi ¹⁷²			Abdülhakim Efendi ¹⁷³					
1900					Hafız İsmail Efendi ¹⁷⁴					
1901		Adil ¹⁷⁵								
1912	Ömer Efendi ¹⁷⁶	Mehmed Arif Çelebi ¹⁷⁷								

160 VGMA. 2178/51-41.

161 VGMA. 2178/51-41.

162 VGMA. 2179/84, s. 39.

163 VGMA. 2179. s. 40.

164 KŞS. XCVI, s. 69/1.

165 VGMA. 2179. s. 40.

166 VGMA. 2179. s. 40.

167 VGMA. 2179., s. 39.

168 KŞS. CIV, s. 50/3.

169 VGMA. 2180, s. 414.

170 KŞS. CVII, s. 27/3.

171 VGMA. 149/284-4045.

172 VGMA. 2180, s. 63.

173 KŞS. CVIII, s. 56/4.

174 KŞS. CX, s. 64/5.

175 KŞS. CX, s. 144/1.

176 VGMA. 2181, s. 64.

177 VGMA. 2180/509, s. 102.

g. Külliye'nin Personeli

Üçüncü olarak da vakfın personeline ödenecek olan maaşlardır. Türkiye Selçukluları döneminde vakfın personelini mütevellî, hafız, imam, müezzîn ve ferrâştan oluşan beş kişi oluşturmaktadır. Ancak Osmanlı dönemine gelindiğinde ihtiyaca binaen hem vakıf görevlileri hem de sayıları artmıştır. Türbedâr, zaviyedâr, câbî, nâzır, aşçı, noktacı ve bevâb sonraki dönemlerde vakfa dâhil olan diğer hizmetlileridir.

Dârü'l-huffâz, türbe ve camiden oluşan Ferhûniye vakfındaki görevliler maaşlarını Türkiye Selçukluları döneminde para birimi olan gümüş dirhem hesabıyla ya da aynı olarak ölçek hesabıyla buğday üzerinden almışlardır. Maaşları günlük, aylık veya yıllık olarak vakıf gelirlerinden ödenmiştir. Ferhûniye Hatun'un dârü'l-huffâz ve türbesine en sık ve en çok yapılan atama cüzhanlıktır. Vakıf kurucuları ölmeden önce kendi ya da ailelerinin ruhu için türbelerinde Kur'ân-ı Kerîm okuyacak hafızlar yani cüzhanlar için vakfiyelerinde şartlar belirlemişler, çoğu zaman bu hafızların kendi soylarından olmasına özen göstermişlerdir. Bununla birlikte cüzhanların zaman zaman görevlerini ihmal ettikleri 977 (1570) yılı kayıtlarına yansımış ve haftada iki gün olan bu görevi aksatanlara ücretlerinin verilmemesi ve bu miktarın vakfa harcanması mahkeme tarafından uygun görülmüştür¹⁷⁸.

Bunun yanında vakfın cüzhanlarının aynı zamanda Konya'daki bazı vakıfların mütevellîliğini de yaptıkları kaydedilmiştir¹⁷⁹. Vakıfta dinî hizmetlerin yerine getirilmesinden sorumlu olan imamın ilk ataması 1311 (1894) yılındadır. Bu durum 1317 (1900) yılında merak konusu olmuş ve mahkemece 866 (1462) tarihinde görülen vakfiyesinin incelendiği, Fatma Hatun'un imam ataması şartı koymasına rağmen bu görevi adı geçen zamana kadar kimin ifa ettiği sorgulanmıştır¹⁸⁰. Külliye 1092 (1682) yılından itibaren cüzhan atamaları yapılmıştır ki, bu yıla ait kayıta cüzhanın Fatma Hatun'un vakfettiği 7 adet cüzü okumakla sorumlu olduğunun belirtilmesi, bu görevin türbenin inşasından itibaren devam ettiği ancak ifasının vakfiyedeki diğer görevliler tarafından yapıldığı söylenebilir¹⁸¹.

Câbî, vakıf gelirlerini toplayan görevlidir ve genelde orta büyüklükteki vakıflara bir câbî görevlendirilmiştir. Ancak bazen birbirine yakın iki veya daha fazla

178 KŞS. II/57/2.

179 VAD. 556, s. 9.

180 KŞS. CX, s. 64/5.

181 KŞS. XXVI, s. 254/3.

vakfın gelirlerini toplamak için de bir câbînin vazifelendirildiği oluyordu¹⁸². 1110 (1699) yılından itibaren vakfın Konya, Antalya ve Lârende'nin merkezi ve çeşitli köylerindeki mahsul ve kira gelirlerini toplayan birçok câbî görevlendirilmiştir¹⁸³. Câbîler bu görevlendirmelerde maaşlarını vakıftan hisseli olarak almışlardır.

Fatma Hatun, vakfiyede noktacılık görevini ifa eden bir personel atamamasına rağmen, 17. yüzyıldan itibaren Dârü'l-huffâz'da öğrencilerin ve vakıf görevlilerinin devam-devamsızlıklarını kontrol eden, gelmeyenlerin isimlerinin yanına “nokta” koyan noktacı adında görevli ataması yapılmıştır¹⁸⁴. 1140 (1728) yılından itibaren Ferhûniye Dârü'l-huffâzı “tekke” olarak da kayıtlara geçmiş ve vakfın su işlerine bakan mîrâb görevlendirilmiştir¹⁸⁵. 1178 (1765) yılına gelindiğinde vakfın cüzhanlık, kilecilik, dam taşçılığı ve mütevellî vekili olarak mutemetlik görevlerini hep birlikte yürüten Mehmed Ali ve Ahmed Hilmi'ye mütevellî Seyyid Ahmed karşı çıkararak bu görevlere ihtiyaç olmadığını ve vakfiye şartlarına aykırı olarak sonradan ihdas edildiğini iddia etmiştir¹⁸⁶. Ancak bu dört görevin ifası 1224 (1810) yılında da devam etmektedir ve Seyyid Mehmed bu görevlerin hepsi için günde 16 akçe almaktadır¹⁸⁷. 1188 (1775) yılında cüzhan, Fatma Hatun Türbesi'nde okunmak üzere konulan 15 cüzden birini okumakla görevlendirilmiştir¹⁸⁸. Cüzhanlar 1140 (1728) yılında ferrâşlık yani temizlik de yapmaktadırlar¹⁸⁹. 1292 (1876) yılında cüzhan, Kur'ân-ı Kerîm okumanın yanında kâtiplik de yapmıştır¹⁹⁰. Yine 1245 (1830) yılında cüzhanlık, kilecilik, dam taşçılığı ve mütevellî vekilliği görevlerini yürüten Seyyid Ali bu görevleri için günde 14 akça almıştır¹⁹¹.

1278 (1862) yılında vakıfta kâtiplik ve cüzhanlık görevlerini yürüten Mehmed Efendi, görevi karşılığında yarım hisse mahsul almıştır¹⁹². Yine 1301 (1884) yılında

182 Mehmet İpşirli, “Câbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, s. 529-530.

183 KŞS. XLVII, s. 53/1; VGMA. 1140, s. 500.

184 VGMA. VAD., s. 491.

185 VGMA. VAD., s. 131.

186 VAD., 1108, s. 25.

187 VAD., 554, s. 11.

188 KŞS. LXII, s. 159/1.

189 KŞS. LI, s. 279/1; VAD., 1107, s. 83.

190 KŞS. XCVI, s. 69/1.

191 VAD., 557, s. 2.

192 VGMA. 2179/84, s. 39. Vakıf görevlisi olan cüzhanlar bu görevi bazen yarım, bazen de çeyrek hisse karşılığında yürütmüşlerdir.

kapı görevlisi olan ve vakfın temiz tutulmasını da sağlayan Bevvâb Hüseyin, yarım hisse mahsul ile bu görevi üstlenmiştir¹⁹³. Vakıf görevlileri Türkiye Selçukluları döneminden itibaren ücretlerini hem aynı hem de nakdî olarak almışlardır. Ferhûniye Vakfı görevlilerinden Câbî Seyyid Ahmed de 1306 (1889) yılında günlük 3 akçe ve yıllık yarım hisse karşılığında vakıf köylerden Kamiloğlanı'nın gelirlerini toplamıştır¹⁹⁴. Yine 1309 (1892) yılında cüzhanlığa başlayan ve bu görevi aşçılık ile birlikte 1314 (1897) yılında dahi devam ettiren Arif Çelebi, maaş olarak yıllık yarım hisse ve günlük 5 akçe almıştır¹⁹⁵. Arif Çelebi bu görevlerine ilaveten dam taşçılığı da yapmakta vakfın tamiratı ile ilgilenmektedir. 19. yüzyılda vakfiye şartlarına uygun olarak cüzhanlık görevi babadan oğula devretmektedir¹⁹⁶. Vakıf gelirlerini kayıt altına alan kâtiplik görevi genellikle cüzhanlar tarafından yapılmıştır¹⁹⁷.

19. yüzyılda mescit ve zaviyede birçok görev birleştirilerek bir kişi tarafından yapıldığı gibi birkaç kişi tarafından da ifa edilebilmiştir. Örneğin 1237 (1822) yılında Mustafa b. Ali külliyyede hem müezzinlik ve cüzhanlık hem de ferrâşlık yapmakta, bu görevleri için hisseli maaş almaktadır¹⁹⁸. 1243 (1828) yılında ise Seyyid Mehmed ve Abdülkadir adındaki kardeşler cüzhanlık ve bevvâblığı birlikte yapmaktadırlar¹⁹⁹. Alınan maaş ve mahsul hisseleri görevi yapan kişi sayısına ve görev sayısına göre değişkenlik göstermiştir. Bunun yanında Ferhûniye Hatun Vakfı dışında, Konya'nın diğer vakıflarında hisseli olarak görev yapan kişiler de vardır²⁰⁰. 1253 (1838) yılında vakfın aydınlatılması için kandillerde kullanılmak üzere yaklaşık 28 kg zeytinyağı alınmıştır²⁰¹.

193 VGMA. 2179, s. 109.

194 VGMA. 2180, s. 414.

195 VGMA. 2178, s. 45; VGMA. 149/284-4045.

196 VGMA. 149/280-4008/4013.

197 VGMA. 2179., s. 39.

198 VAD., 555, s. 24.

199 VAD., 556, s. 10.

200 VAD., 556, s. 9.

201 1 okka 1.282 gr.'a tekabül etmektedir. Cengiz Kallek, "Okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, s. 338-339.

Tablo 4: Ferhûniye Vakfının Görevlilerinin Aldıkları Maaşlar

	1697	1710 ²⁰²	1750 ²⁰³	1795	1838	1857	1889	1897 ²⁰⁴	1912 ²⁰⁵
Zeytinyağı					22 okka				
Hububat nakli					122 kuruş ²⁰⁶				
Nâzır			Senede bir hisse mahsul		Senede 1 hisse mahsul ²⁰⁷				
Zaviyedâr				Günlük 27 akçe ²⁰⁸					
Türbedâr				Günlük 11 akçe ²⁰⁹					
Müezzin					Günlük 1 akçe ²¹⁰	Günlük yarım akçe ²¹¹			
Cüzhân		Günlük 5 akçe	5 akçe, senede 1 hisse mahsul ²¹²	Günlük 5 akçe ²¹³	Günlük 5 akçe, senede 1 hisse mahsul ²¹⁴	30 akçe ²¹⁵		Günlük 5 akçe	Senede 1 hisse mahsul
Ferrâş					Bir hisse mahsul ²¹⁶				

202 VAD., 1107, s. 42.

203 VAD., 1112, s. 60.

204 VGMA. 2180, s. 63.

205 VGMA. 2180/509, s. 102.

206 VGMA. 2178, s. 45.

207 VAD., 556, s. 9.

208 VAD., 552, s. 5.

209 VAD., 553, s. 4.

210 VAD., 555, s. 24.

211 Eyüb Efendi, müezzinliğin yanında vakfin cüzhanlık ve mutemetliğini yapmakta ve bu görevlerden de ayrıca hisseli maaş almaktadır, bk. VGMA. 2179/s. 39.

212 VAD., 1112, s. 60.

213 VAD., 551, s. 105.

214 VAD., 556, s. 10.

215 VGMA., 149/280-4008/4013.

216 VAD., 554, s. 20.

Câbî	1 akçe ²¹⁷	Günlük 5 akçe, senede 10 hisse mahsul ²¹⁸			Günlük 6 akçe ²¹⁹		Günlük 3 akçe ²²⁰		
Bevvâb					Günlük 5 akçe, senede 1 hisse mahsul ²²¹	Günlük 2 akçe, yıllık 25 kile buğday ²²²	Yıllık yarım hisse ²²³		
Tamir					385 kuruş				

700 (1301) yılında Fatma Hatun tarafından yan birimleri ile dârü'l-huffâz olarak inşa edilen vakıf, görevli atamalarıyla 1331 (1913) yılına kadar devam etmiştir.

Sonuç

Türkiye Selçuklu Devleti'nde saraya mensup birçok kadının kendilerini temsil edecek ve halk arasında görünürlüklerini sağlayacak oldukça iddialı imar projelerine giriştikleri ve her türlü sosyal, dinî, kültürel ve ticari alanlara özel ilgi gösterdikleri anlaşılmaktadır. Moğol tahakkümü devrinde dahi Fatma Hatun gibi Selçuklu hanedan kadınları vakıf inşa ettirmeyi sürdürmüşlerdir. Fatma Hatun'a ait vakfiyede geçen yer adlarından, 14. yüzyılın başlarında vakıf köylerin yer aldığı şehirlerde Türk ve İslâm nüfusun geniş çapta hâkim durumda olduğu anlaşılmaktadır.

II. İzzeddin Keykâvus'un kızı olan Fatma Hatun'un doğum yeri ve çocukluğu hakkında yeterli bilgi yoktur. Konya'da ya da babası II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'a gidişinden sonra Kırım'da doğmuş olmalıdır. Konya'ya döndükten sonra döneminde şehrin en seçkin yerlerinden biri olan Ferhûniye bölgesinde annesi ve sütannesi adına bir dârü'l-huffâz yaptırmıştır. Adı bilinmeyen annesinin Berke Han'ın kızı Urbay Hatun olma ihtimali ilk defa bu araştırma ile ortaya konulmuştur. Çünkü vakfa gelir getiren köyler arasında Antalya'nın da bulunması ve Urbay Hatun'a daha önceden Antalya'nın bazı köylerinin iktâ edilmiş olması aralarındaki

²¹⁷ VAD., 1140, s. 500.

²¹⁸ VAD., 1107, s. 49.

²¹⁹ VAD., 555, s. 16.

²²⁰ VGMA., 2180, s. 414.

²²¹ VAD., 556, s. 10.

²²² VGMA., 2179., 39/84.

²²³ VGMA., 2179, s. 109.

bu bağı kuvvetlendirmektedir. Buradan hareketle de kuvvetle muhtemel Urbay Hatun Fatma Hatun'un annesi olmalıdır. Fatma Hatun'un soyundan gelenler Kadı Burhâneddin Devleti'nin kurucularıdır. Kadı Siraceddin ile evlenen Fatma Hatun'un torunu, Şemseddin Mehmed adında bir evlat dünyaya getirmiştir. Şemseddin Mehmed Bey de Selçuklu döneminde vezirlik yapmış olan Celâleddin Mahmud Müstevfi'nin oğlu Abdullah Çelebi'nin kızı ile evlenmiştir. Böylece bu evlilikten Kadı Burhâneddin (ö. 1398) doğmuştur. Dolayısıyla Kadı Burhâneddin, baba tarafından seçkin bir Selçuklu emîrine, babasının annesi tarafından Fatma Hatun ve II. İzzeddin Keykâvus'a bağlanmaktadır.

Selçuklular döneminde Konya'nın en seçkin semtlerinden birinde inşa edilen ve Fatma Hatun Külliyesi'nin birimlerinden de biri olan dârü'l-huffâzlar, genellikle cami ile birlikte inşa edilmişlerdir. Fatma Hatun Dârü'l-huffâz'ında eğitim gören hafızlardan bazıları Selçuklu hanedanı adına Kur'ân-ı Kerîm okumayı türbede yerine getirmişlerdir. Vakfiyesinde Fatma Hatun tarafından annesinin ve kendisinin kadın ve erkeklerden oluşan azatlılarının adları verilmiş, çok yaygın bir uygulama olmamasına rağmen vakıfta kadınların da mütevellilik yapacakları bildirilmiştir. Bu kişiler arasında fakihlerin bulunması, Fatma Hatun ve annesinin ilim adamlarını desteklediğini ve hizmetlilerine ilim tahsil etme imkânı verdiğini açıkça göstermektedir. 16. yüzyıldan itibaren dârü'l-huffâz görevlilerine ilaveten zaviyedâr atamaları yapılmış ve zaviyeye gelir kaydedilmiştir. Bu durum, vakfin belirli bir dönemden sonra zaviye hizmeti de verdiğini göstermektedir. Vakfa 17. yüzyıldan sonra Konya'da At Pazarı'ndan yeni gelir kaynakları olan dükkânlar eklenmiştir. Vakıf dükkânlar, üretim ve satışlarıyla bir taraftan ücretsiz hizmet veren dârü'l-huffâz'ı finanse ederken bir taraftan da Konya'daki tüccarlara düşük kira ücretleri karşılığında fiziki sermaye sağlamışlardır. Elde edilen gelirler, vakfin aydınlatılması ve temizliği ile personel maaşları ve ihtiyaç sahiplerine sadaka verilmesi için harcanmıştır. 1300/1301 yılında inşa edilen bu vakıf, yüzyıllar içinde dönem dönem artan ya da azalan gelirleri ve görevli atamalarıyla 1913 yılına kadar hizmetine devam etmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir Defteri (TT.d.): 564, vr. 15b; 565, vr. 24b.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VGMA.)

149/280-4008/4013;149/284-4045; 149/284-4045; 408, s. 58.

2178, s. 45; 2178/51-41; 2178, s. 230, 436.

2179, s. 39, 40 ; 2179, s. 109; 2179/84, 2179., 39/84; 2179/84, s. 39.

2180, s. 63; 2180, s. 63; 2180, s. 414; 2180/509, s. 102.

2181, s. 64; 2181, s. 106.

Hurûfat (VAD.): 551, s. 105; 552, s. 5; 552, s. 5; 553, s. 4; 554, s. 8; 554, s. 11; 554, s. 20; 555, s. 16, 24; 556, s. 9, 10; 557, s. 1, 2; 582/307/211; 582/512/384; 596/151/134; 596, s. 151/152; 604/67/90; 1091, s. 131;1106, s. 6; 1107, s. 23, 30, 35, 42, 49, 83; 1108, s. 22, 23, 25; 1112, s. 48, 60, 67, 69; 1115, s. 13; 1119, s. 234; 1125, s. 40; 1128, s. 140; 1140, s. 491, 498, 500.

Konya Şer'iyye Sicilleri (KŞS.)

KŞS., I, s. 227/8; I, 227/10; II, 145-2; II, 57/2; VIII, 97/1; XI, s. 5/4; XII, 42-2; XIV, s. 167/1; 175/1; XV, s. 132/1; XXIV, s. 102/1; XXV, s. 102/1; XXVI, s. 254/3; XXX, s. 135/5; XXXII, 98/2; XLVII, s. 53/1; LI, s. 263/1; LI, s. 279/1; LVI/172-1; LXII, s. 159/1; LXII, s. 159/3; XCVI, s. 69/1; CIV, s. 50/3; CVII, s. 27/3; CVIII, s. 56/4; CX, s. 64/5; CX, s. 144/1.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Derfter-i Livâ-i Konya (TKGM.)

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.), 584. Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA.) Tapu Tahrir Defterleri (KKA. TTd): No. 12, vr. 150 a.

Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler

Abû'l-Farac, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi*, C II, çev. Ö. Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Akkuş, Mustafa - Bağcı, Büşra, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, S. 9, Güz 2018, s. 150-171.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Anonim Selçuknâme, çev. Halil İ. İbrahim Gök-F. Çoşkuner, Ankara 2014.

Bal, Mehmet Suat, “Türkiye Selçukluları, Mısır Memlükleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, S. 17, Bahar 2005, s. 295-310.

Çetin, Abdurrahman, “Kur'an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C I/S. 1, 1986, s. 95-101.

Durukan, Aynur, “Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar”, *Vakıf Kuran Kadınlar-Bildiriler*, 2019, s. 21-35.

el-Ebherî, Esirüddin Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî, *Keşfü'l-hakâ'ik fî tahrîri'd-dekâ'ik*, Süleymaniye Ktp., Carullah, nr. 1436, vr. 134a.

Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ*, C II, nşr. Mahmud Deyyûb, Beyrut 1417/1997.

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltuk-Nâme*, C I, haz. Şükrü Haluk Akalın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkubeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.

Erdem, İlhan, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi (IAD)*, C XXII/S. 33, 2003, s. 49-67.

Erdoğan, M. Akif, “Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-I”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XVIII/S. 1, Temmuz 2003, s. 119-160.

Esterabâdî, Aziz b. Erdeşir-i, *Bezme u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Hammer, Joseph Von, *Osmanlı Tarihi*, C I, çev. Mehmet Ata, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

Heyd, Wilhelm, *Yakandoğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C II, İstanbul 1332.

İbn Abdü'z-zâhir, *A Critical Edition of an Unknown Source Fort He Lije al-Malik al-Zâhir Baidars, with Introduction, Translation and Notes*, C II, Haz. Abdul Aziz al-Khowayter, London University PhD Thesis, London 1960.

İbn Bibî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er- Rugadî, *el-Evamirü'l-*

Ala'îye fi'l- Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name), C I, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

İbn Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Notlar İlave Eden: Feridun N. Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1941.

İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi, Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, C X, çev. Abdülkerim Özaydın ve diğerleri, İstanbul 1987.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C 1, ed. H. İnalcık-D. Quataert, çev. H. Berktay, Eren Yay., İstanbul 2000.

İpşirli, Mehmet, "Câbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, s. 529-530.

Kahraman, Seyit Ali, *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009.

Kallek, Cengiz, "Okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, s. 338-339.

Kesik, Muharrem, *Cenabi Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zahir fi Ahvali'l-Evail ve'l-Evahir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Konya 1997.

Korobeinikov, Dimitri, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford University Press, Oxford 2014.

Küçükdağ, Yusuf, "Konya'da Alâeddin Darü's-şifa'sı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, C IX/S. 9, 1989, s. 346-359.

Makrîzî, Ahmed b. Ali, *Kitâb es-Sülûk fi Ma'rîfet Düvel el-Mülûk*, C II, Yay. M. Mustafa Zaide, Kahire 1941.

Mansurî, Baybars, *Żubdat al-Fikra fi Tarîkh al-Hijra*, Nşr. D. S. Richards, Beyrut 1998.

Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Horasan-Irak, Kırman ve Suriye Selçukluları*, C II, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.

Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, C II, haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016.

Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefk ve'l-Hâfidu'l-Halîk*, C I, çev. Ali Ertuğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Odabaşı, Zehra, *Selçuklu Emiri Celâleddin Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Belediyesi Yayınları, Konya 2019.

Odabaşı, Zehra, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019.

Oral, M. Zeki, "Sultan Hatun Senedi", *Belleten*, C XIX/S. 75, Temmuz 1955, s. 385-394.

Önder, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Güven Matbaası, Ankara 1971.

Özaydın, Abdülkerim, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, C VIII, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994, s. 86-241.

Özaydın, Abdülkerim, "Kadı Burhaneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 74-75.

Pachymèrès, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 2, MEB Yay., İstanbul 1993.

Shukurov, Rustam, "Sultan 'Izz al-Dîn Kaykâvus II in Byzantium", *Der Doppeladler Byzanz und die Seldschuken in Anatolien vom späten 11. bis zum 13. Jahrhundert*, Mainz 2014, s. 39-52.

Shukurov, Rustam, *The Byzantine Turks 1204-1461*, Brill, Leiden 2016.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zemân fi Târîhi'l-Ayân*, Yay. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Solmaz, Sefer, "Alâeddin Siyavuş", *Konya Ansiklopedisi*, C I, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2010, s. 166-167.

Solmaz, Sefer, "Cimri Olayı", *Konya Ansiklopedisi*, C II, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2011, s. 266-268.

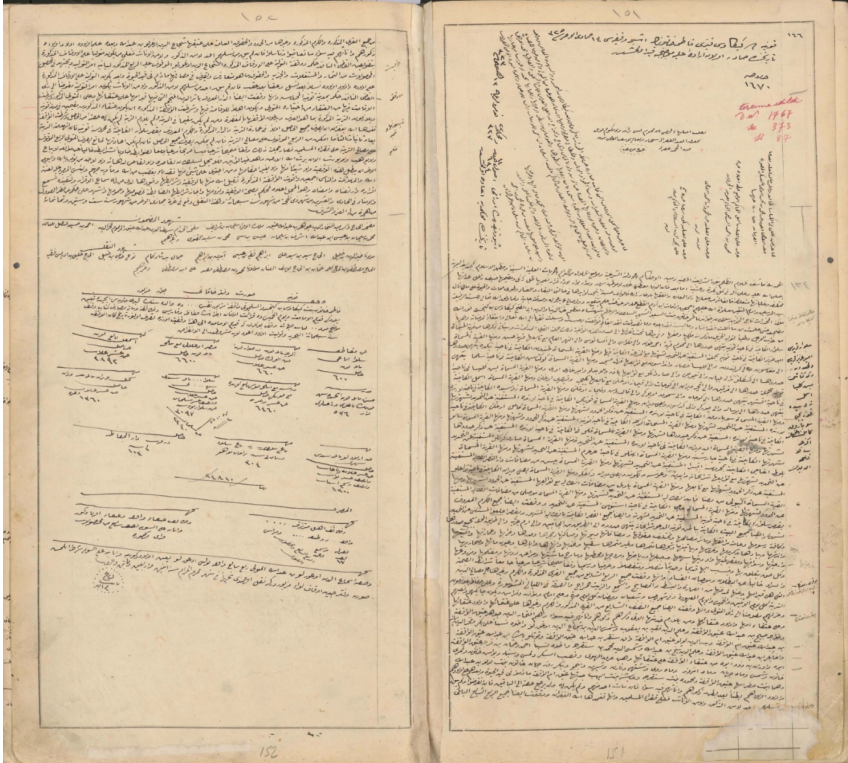
Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, çev. Veyis Değirmençay, Demavend Yayınları, İstanbul 2016.

Sümer, Faruk, "Keykâvus II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2022, s. 354-356.

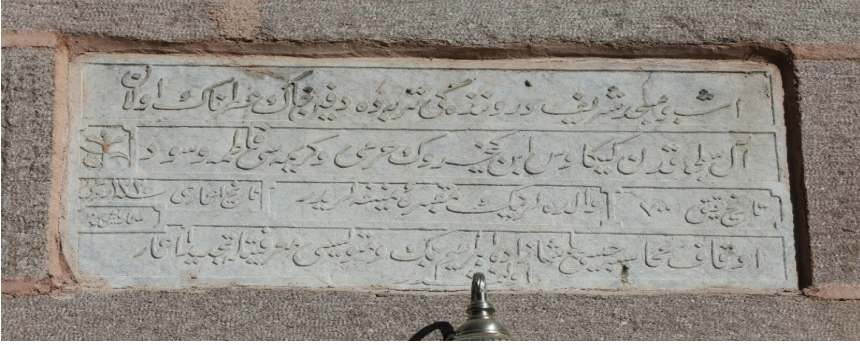
Tiesenhhausen, W. De, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, çev. İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Uzlu, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Yasa, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.
- Yunîni, Musa b. Muhammed, *Dhail Miratu'z-Zamân*, C I-II, The Dairatu'l-Ma'arif-il-Osmania, Haydarabad 1954-1960.
- Zambaur, E. de, *Manuel de Genealogie et de Chronologie pour l'histoire del'Islam*, Hanovre 1927.

EKLER

Ek 1: 21 Zilhicce 700 (27 Ağustos 1301) Tarihli Fatma Hatun Vakfiyesi (VGMA. 596, s. 151-152.)

Ek 2: Fatma Hatun Mescidinin Tamir Kitabesi (R. 1325/M. 1909)

